

Univerzita Pardubice  
Fakulta filozofická

Obraz Smrti v české lyrice 14. století a první poloviny 15. století  
Karolína Sedunková

Bakalářská práce  
2013

Univerzita Pardubice  
Fakulta filozofická  
Akademický rok: 2010/2011

## ZADÁNÍ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: **Karolína Sedunková**  
Osobní číslo: **H10077**  
Studijní program: **B7105 Historické vědy**  
Studijní obor: **Historicko-literární studia**  
Název tématu: **Obraz Smrti v české lyrice 14. a první poloviny 15. století**  
Zadávací katedra: **Katedra literární kultury a slavistiky**

### Z á s a d y p r o v y p r a c o v á n í :

Studentka se v úvodní části své práce zaměří na otázku smrti ve středověku, a to jak v rámci oficiální nauky církve, tak i ve sféře lidové kultury (definice pojmů). Bude se věnovat konkrétní prezentaci smrti, úkonů s ní spojených i představ o posmrtném životě. V druhé části práce studentka podrobí pečlivé analýze texty starší české lyriky (14.-15. století), ve kterých bude pátrat po charakteristikách, které byly přisuzovány smrti, stejně jako i po recepci posledních věcí člověka.

Rozsah grafických prací:

Rozsah pracovní zprávy:

Forma zpracování bakalářské práce: **tištěná/elektronická**

Seznam odborné literatury:

**OHLER, Norbert. Umírání a smrt ve středověku. Jinočany 2001.**  
**DINZELBACHER, Peter. Poslední věci člověka: nebe, peklo, očistec ve středověku. Praha 2004.** **REICHERTOVÁ, Květa. Sázava: památník staroslověnské kultury v Čechách. Praha 1988.** **NAVRÁTILOVÁ, Alexandra. Narození a smrt v české lidové kultuře. Praha 2004.** **GOFF, Jacques. Kultura středověké Evropy. Praha 2005.** **GUREVIČ, Aron. Nebe, peklo, svět. Praha 1996.** **GUREVIČ, Aron. Kategorie středověké kultury. Praha 1978.** **LEHÁR, Jan. Česká středověká lyrika. Praha 1990.**

Vedoucí bakalářské práce:

**Mgr. Kateřina Čadková, Ph.D.**  
Ústav historických věd

Datum zadání bakalářské práce: **30. dubna 2011**


Termín odevzdání bakalářské práce: **31. března 2013**



prof. PhDr. Petr Vorel, CSc.  
děkan



L.S.



PhDr. Ivo Říha, Ph.D.  
vedoucí katedry

V Pardubicích dne 30. listopadu 2012

## **Prohlášení autora**

Prohlašuji:

Tuto práci jsem vypracoval samostatně. Veškeré literární prameny a informace, které jsem v práci využil, jsou uvedeny v seznamu použité literatury.

Byl jsem seznámen s tím, že se na moji práci vztahují práva a povinnosti vyplývající ze zákona č. 121/2000 Sb., autorský zákon, zejména se skutečností, že Univerzita Pardubice má právo na uzavření licenční smlouvy o užití této práce jako školního díla podle § 60 odst. 1 autorského zákona, a s tím, že pokud dojde k užití této práce mnou nebo bude poskytnuta licence o užití jinému subjektu, je Univerzita Pardubice oprávněna ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které na vytvoření díla vynaložila, a to podle okolností až do jejich skutečné výše.

Souhlasím s prezenčním zpřístupněním své práce v Univerzitní knihovně.

V Pardubicích dne 29. 3. 2013

Karolína Sedunková

**Poděkování vedoucímu práce:**

Na tomto místě chci poděkovat vedoucí mé bakalářské práce Mgr. Kateřině Čadkové, Ph.D., za ochotu, trpělivost, cenné rady a vstřícný přístup během zpracování této práce. Vážím si její konstruktivní kritiky, kterou mě dovedla ke konečné podobě mé bakalářské práce.

Velké poděkování patří také mojí rodině a přátelům, kteří mě podporovali po celou dobu mého studia.

Anotace:

Bakalářská práce je věnována vyobrazení smrti v české lyrice 14. století a první poloviny 15. století. Popisuje chápání smrti v lidové sféře a zaobírá se církví a její snaze dovést duši věřícího k věčné spáse. Srovnává lidovou mentalitu a církevní učení s prvky smrti vyobrazenými smrti v české lyrice.

Klíčová slova:

smrt; lyrika; mentalita; církev; pozdní středověk

Title:

The Image of Death in the 14th and the first half of the 15th Century Czech Lyrics.

Annotation:

The bachelor's essay presents the picture of death in the Czech lyrical poetry of the 14<sup>th</sup> century and the 1<sup>st</sup> half of the 15<sup>th</sup> century. It describes apprehension of death in the people's sphere and it deals with the Church and its effort to lead the soul of a believer to perpetual redemption. It confronts people's mentality and the clerical doctrine with the elements of death pictured in the Czech lyrical poetry.

Keywords:

death; lyrics; mentality; church; late middle ages

## Obsah

Úvod.....	8
<b>1. Bádání.....</b>	<b>10</b>
<b>2. Vysvětlení pojmů .....</b>	<b>16</b>
<b>3. Pozdní středověk a vývoj literatury.....</b>	<b>19</b>
3.1. Hospodářská prosperita .....	19
3.2. Duchovní vývoj společnosti a obyvatelstvo .....	21
3.3. Intelektuální situace v Českých zemích.....	26
3.4. Vývoj a vznik česky psané literatury.....	27
3.5. Problematika anonymity v české literatuře .....	32
<b>4. Prameny .....</b>	<b>36</b>
4.1. Spor duše s tělem.....	37
4.2. O nebezpečném času smrti .....	39
4.3. Smrt .....	40
4.4. O Bázni boží.....	41
4.5. Pravda .....	41
4.6. Píseň o ženách .....	42
4.7. Vzdechnutí k Panně Marii .....	42
4.8. O bohatci.....	43
4.9. Ach nastavte na mé hříechy!.....	43
<b>5. Vnímání smrti.....</b>	<b>45</b>
5.1. Smrt v lidovém chápání.....	45
5.2. Církev a smrt .....	50
<b>6. Obraz Smrti v české lyrice 14. a první poloviny 15. století .....</b>	<b>54</b>
6.1. Smrtná bolest.....	54
6.2. Strach.....	56
6.3. Smrtný hřích a lítost.....	59
6.4. Smrt .....	61
6.5. Posmrtný život.....	63

<b>7. Srovnání obrazu smrti v české lyrice s dobovými představami, které popisuje sekundární literatura o středověku obecně.</b> .....	64
<b>Závěr</b> .....	68
<b>Summary</b> .....	70
<b>Literatura</b> .....	71
Primární literatura.....	71
Sekundární literatura.....	71



## Úvod

Smrt je všudypřítomná a zároveň neuchopitelná, nepředstavitelná. Dnes ji vnímáme jako biologický proces, kulturní událost a i jako neodvratitelnou skutečnost, kterou je ovlivněna naše každodennost. Smrt a její příchod je v dnešní době spojován s pocitem strachu z absolutního konce lidské existence. V pozdním středověku lidé pociťovali také obavy ze smrti. Ačkoli lze uvažovat o to, že lidé smrt vnímali podobně jako my v dnešní době, domnívám se, že jejich obavy byly způsobeny zcela jinými důvody.

Každodenní život lidí v pozdním středověku byl silně poznamenán strachem ze smrti. Ta byla sice vnímána jako součást života nebo brána do jiného světa, ale zároveň byla spojena s obavami z věčného zatracení duše. Cílem mé práce je zachytit smrt jako kulturní jev, který se stal oblíbeným a často zpracovávaným tématem středověkých autorů lyriky, tvořících v českém prostředí. Mým zkoumaným obdobím je 14. století a první polovina 15. století, tedy doba, která byla silně ovlivněna církevním učením, stejně jako období následující, jenž postupovalo všechny kulturní a společenské sféry. v této časové etapě již existovaly představy o smrti, která byla často personifikovaná. Smrt tak byla v pozdním středověku vyobrazovaná jako osoba, nadpřirozená bytost či nelítostná Smrtka s kosou. Existovaly také představy o posmrtném životě, Posledním soudu, pekle, očistci a ráji. Tyto všechny imaginace byly promítnuty i v oblasti umění. Prvky smrti tak můžeme nalézt nejen v malířství, ale také v literatuře. Pro mou práci je klíčová především lyrika. Právě z ní na nás dýchají témata, která jsou spojená s křesťanským životem a s tím, co věřící slyšel v kostele. Měl tak naději v ráj, zároveň strach z pekel, tělesně vnímal hříchy i odpuštění, účastnil se modliteb za mrtvé. Smrt mohla být chápána i jako forma vysvobození.

Tato práce si klade za svůj cíl charakterizovat a popsat smrt tak, jak je vyobrazena v české lyrice 14. století a první poloviny 15. století. Ačkoli jsem si vědoma skutečnosti, že v pozdním středověku vzniklo velké množství skladeb, které se dotýkaly tematiky smrti, pro svou práci jsem si vybrala pouze devět lyrických textů. Ty jsem vybírala na základě mé definice lyriky, přičemž jsem kladla důraz na lidovost a duchovní charakter textů. Na skladbách následně rozebírám smrt a věci s ní spojené. Těmi mám na mysli vyobrazení bolesti a utrpení, spojené se smrtí, popis lítosti a hříchu, který vedl k věčnému zatracení duše, zobrazení strachu spojeného se smrtí, příchod smrti samotné a vykreslení posmrtného života. Krom popsání smrti, vystupující v české pozdně středověké lyrice, je cílem mé práce zachytit dobovou mentalitu, vyobrazit církevní učení o smrti, a následně srovnat tyto prvky s prvky nalezenými v lyrice.

Na samém počátku mého psaní se objevilo velké množství otázek, které mi pomohly zformovat konečnou podobu textu. Můj zájem je prvotně směřován na tematický rozbor básní, na jehož základě srovnávám prvky zde nalezené s dobovým chápáním a učením o smrti, která jsou popisována sekundární literaturou. Hlavní otázkou práce je, v jaké podobě se v lyrických skladbách smrt vyskytuje. Je zde vyobrazena jako konkrétní postava, tvor či se zde personifikace vůbec nevyskytuje? Zaměřím se na otázku, v jaké podobě je v české lyrice smrt představena? Je vítanou či obávanou? Soustředím se i na jevy smrt doprovázející. Tím mám na mysli bolest spojenou se smrtí, strach a jeho formy, důvody. Neopomínám se zaměřit ani na obraz posmrtného života a Posledního soudu. Můj zájem je dále směřován k samotným dějinám každodennosti. Soustředím se na dobové rituály, představy o smrti a posmrtném životě. Každodenní život v pozdním středověku byl ovlivněn církevním učením. Zaměřila jsem se tedy na činnost duchovních hodnostářů, na jejich snahu dovést lidskou duši ke spáse. Poslední otázka, která je zároveň jednou z nejdůležitějších pro mou práci, se soustředí na to, do jaké míry jsou prvky smrti shodné s lidovým chápáním smrti.

Má práce se zabývá i dalšími příbuznými tématy, které jsou podrobněji rozepsány v jednotlivých kapitolách. První kapitola je věnována badatelské činnosti a historickému vývoji mého tématu. Zmiňuji, dle mého názoru, nejdůležitější historiky, kteří svými pracemi zásadně přispěli k rozvoji v oblasti dějin smrti. Zároveň zde uvádím jména autorů, kteří mi svými díly pomohli utvořit konečnou podobu mé práce. Druhá kapitola definuje termíny, které ve své práci používám. Dále datuji pozdní středověk, popisují duchovní vývoj společnosti a vzdělání. Pro mou práci bylo důležité i zaměření se na otázku lidového chápání smrti a církevního učení o smrti. Ačkoli jsem si vědoma, že tyto dvě složky nelze zcela oddělit, svou pozornost věnuji každé zvlášť. Zaměřila jsem se také na vývoj českého písemnictví, přičemž jsem se zabývala otázkou problematiky vznikající anonymní literatury. Tento problém se týká i všech mnou vybraných skladeb, které představuji v kapitole Prameny. Předposlední kapitola se věnuje samotnému rozboru smrti v české pozdně středověké lyrice. Zde se můj zájem obrací na devět skladeb, ve kterých nehledám pouze vyobrazení smrti samotné, nýbrž i popis věcí se smrtí spojených. Těmi mám na mysli především vyobrazení strachu, hříchu, lítosti, bolesti, okamžiku smrti a posmrtného života. Poslední kapitola se věnuje srovnání pozdně středověké mentality lidí s prvky nalezenými v české lyrice.

## 1. Bádání

Svou práci otevírám stručným představením vývoje tématu a dosavadního historického bádání v této oblasti. Uvádím zde jména některých historiků, kteří se více či méně věnovali problematice smrti, a zároveň neopomínám na literární historiky, věnující svou pozornost rozboru staročeské lyriky a literárnímu vývoji na našem území. Uvedená jména jsou podle mého názoru nejzásadnější pro mou práci.

V posledním desetiletí 19. století vznikly dějiny každodennosti. Do této doby byla historie chápána jako konstruktivní vyprávění. Významným mezníkem v dějinách každodennosti bylo založení revue *Annales* (Štrasburk, leden 1929). Představitelé se distancovali od klasického, pozitivistického, pojetí historiografie a zajímali se i o fakta ukrytá. Kulturní dějiny se dále tématicky členily. Vznikly dějiny mentalit, které svou pozornost věnovaly běžnému myšlení lidí a snažily se rozluštit metafory, ve kterých člověk každý den přemýšlel. v tomto oboru vynikal Philippe Ariés, autor díla *Dějiny smrti*<sup>1</sup>. Na rozdíl od ostatních historiků své doby, Ariés nepracoval jen s odbornou literaturou hromadného charakteru, nýbrž se snažil v každém pramenu proniknout za text samotný a nelézt jevy skryté.

Velkým přínosem Philippeho Ariése bylo inovativní vědecké bádání. Nezaměřoval se pouze na jeden historický úsek, nýbrž studované téma sledoval od počátku vývoje a popisoval jednotlivé změny, které v různých časových dobách nastaly. Zachytil tak všechny měnící se rysy. Ani v jeho výše zmiňovaném díle se autor nesoustředil na jeden vybraný cyklus, ale zaobíral se zde celkovým vývojem sledovaného tématu. Za jeho největší přínos pro mou bakalářskou práci považuji poznání, jak se v průběhu dějin měnily přístupy ke smrti a jaké změny nastaly v lidském smýšlení o ní. Za povšimnutí také stojí jeho práce s prameny, která se neomezovala pouze na již napsanou odbornou literaturu, ale šla hlouběji a zdrojem jeho poznání byly i beletristické texty, v nichž hledal prvky zkoumané oblasti. v prvním svazku svého díla přišel s termínem „*ochočená smrt*“<sup>2</sup>, který charakterizuje vnímání smrti na přelomu 11. a 12. století a i mnou sledovaného období. Pojem, jak jeho název naznačuje, autor spojil s poklidným a tichým očekáváním smrti bez přítomnosti strachu ze smrti samotné. Tato skutečnost se odrazila i ve většině vybraných lyrických skladeb, kterým se budu věnovat

---

<sup>1</sup> ARIÉS, Philippe. *Dějiny smrti: Díl 1.: Doba ležících*. 1. vydání. Praha, nakladatelství Argo, 2000. ISBN 80-7203-286-0.

<sup>2</sup> Tamtéž, str. 17-44.

později. Další termín, s kterým autor knihy pracuje, je „*mors repentina*“<sup>3</sup>. Pojem znamená plíživou smrt, která patřila k ústředním vyobrazením smrti v lyrických skladbách. Tato forma úmrtí byla doprovázena strachem, který později podrobuji rozboru. Philippe Ariés sledoval změnu v mentalitě lidí, která byla odstartována na v polovině 14. století. Zde se objevily první poznámky o hrozbě Posledního soudu, jenž na křesťany silně působil. Autor knihy se také podrobněji věnoval tématice smrti v literatuře a ikonografii. Zmiňoval počátek vyobrazování fyzických znaků smrti, jakými bylo i je například práchnivění těla.<sup>4</sup> Ačkoli první díl Dějin smrti považuji za jednu ze zásadních studií k mému tématu, v knize postrádám obraz smrti přímo v lyrických textech, které byly jednou ze základních, dovoluji si tvrdit i nejpočetnějších, složek vznikající literatury.

Dalším významným historikem a badatelem v oblasti dějiny smrti je Michel Vovelle, který přišel s typologií smrti. Tu rozlišoval na smrt fyzickou, která byla v dějinách charakterizovaná demografickým přírůstkem, a na zkušenosti se smrtí, představující rituály spojené s umíráním a odchodem na jiný svět. v kontextu se smrtí hovořil o strachu, který lidskou existenci odpradávná doprovázel. Sledoval vývoj intenzity strachu.<sup>5</sup>

Pro mou práci bylo stěžejní dílo od historika Norberta Ohlera. v publikaci *Umírání a smrt ve středověku*<sup>6</sup> se podrobně věnoval pohledu na smrt v období středověku. Zároveň se zde věnoval popisu chování lidí tušících příchod svého konce. Právě na pozadí rituálů sledoval to, jakým způsobem se měnilo chápání smrti i v dalších časových obdobích.

Předposlední zahraniční autor, kterého stručně zmíním v souvislosti s tematikou smrti, je Douglas J. Davies a jeho *Stručné dějiny smrti*<sup>7</sup>. Davies je mezinárodně uznávaným odborníkem a profesorem teologie a náboženství. Ve své studii se zabíral aktem umírání, truchlením, interpretací smrti v umění a strachem ze smrti. v publikaci se také věnoval proměnlivému vztahu mezi různými kulturami k dané problematice, což je podle mého názoru největším přínosem tohoto díla. v knize mi však opět chybí rozbor lidové lyriky, která byla důležitou složkou literární tvorby ve středověku.

---

<sup>3</sup> ARIÉS, Philippe. *Dějiny smrti: Díl 1.: Doba ležících*. 1. vydání. Praha, nakladatelství Argo, 2000. Str. 23. ISBN 80-7203-286-0.

<sup>4</sup> Tamtéž, str. 142.

<sup>5</sup> VOVELLE, Michel. *Idéologies et Mentalités*. Paris, Maspero, 1982, str. 65–70. ISBN neuvedeno.

<sup>6</sup> OHLER, Norbert. *Umírání a smrt ve středověku*. 1. vydání. Jinočany, nakladatelství H&H, 2001. ISBN 80-86022-69-2.

<sup>7</sup> DAVIES, Douglas J. *Stručné dějiny smrti*. 1. vydání. Praha, nakladatelství Volvox Globator, 2007. ISBN 978-80-7207-628-4

Pro definici pojmu lidová kultura jsem šáhla do knihy *Lidová kultura v raně novověké Evropě*<sup>8</sup> Petera Burkeho. Ačkoli se autor, jak název knihy říká, věnoval období novověku, v úvodu se zabíral vysvětlením pojmů, které ve své práci používám. Definoval termín „lidový“, „kultura“ a zároveň zmapoval cíle pojmu. Burkeho hlavním přínosem pro mou práci je ona definice pojmů, která mi pomohla utřídit své myšlenky.

Je mou povinností zmínit i český vývoj a uvést alespoň několik jmen, která se mé tématice věnovala, byť jen okrajově. Čeští historici se ve velké většině zaměřují na období novověku nebo 19. a 20. století. Mnou zkoumané období je zmapované jen velmi nedostatečně. Poznámky o středověké kultuře a problematice smrti se v českých odborných publikacích vyskytují pouze v podobě uvedení do problematiky novověku či 19. století.

Publikace *Narození a smrt v české lidové kultuře*<sup>9</sup> od Alexandry Navrátilové mi pomohla k ucelené podobě mé práce. Autorka ve svém díle přišla se zjištěním, že smrt byla a je ženského rodu a byla často vyobrazena jako postava zahalená do pláště. Byla nazývána řadou jmen. Smrtkou počínaje, konče například kmotříčkou smrtí. v průběhu věků se však změnil lidský pohled na smrt ve spojitosti se strachem z neznáma. Ve středověku se tak na naše území dostávaly i jiné představy, inspirované západní ikonografií. Smrt nalézáme vyobrazenou jako kostlivce s kosou či přesýpacími hodinami. Byla zpodobněna jako vládce či bojovník s mečem. Ačkoli v mnou rozebíraných lyrických textech také sleduji smrt v ženském rodu, nemohu s Alexandrou Navrátilovou souhlasit v jejím popisu vyobrazení smrti jako kostry či osoby zahalené do pláště. Zpodobnění smrti jako nadpřirozené postavy se však budu věnovat v samotném rozboru lyriky. i tak mi publikace Alexandry Navrátilové pomohla ve formování pohledu na středověké lidové tradice a zvyky, byť se o nich zmiňuje jen velmi okrajově.

Nyní jsem nastínila badatelský vývoj v oblasti zkoumání smrti mentality lidí. Má bakalářská práce se však věnuje tématu smrti v české lyrice 14. století a první poloviny 15. století. Je mou povinností tedy zmínit nejvýznamnější literární vědce, kteří se zajímali o českou středověkou lyriku.

Významným literárním vědcem byl Roman Jakobson. Ačkoli se jednalo o ruského lingvistu, v Československu působil v letech 1920- 1939. v tomto krátkém období bylo jeho

---

<sup>8</sup> BURKE, Peter. *Lidová kultura v raně novověké Evropě*. 1. vydání. Praha, nakladatelství Argo, 2005. ISBN 80-7203-638-6.

<sup>9</sup> NAVRÁTILOVÁ, Alexandra. *Narození a smrt v české lidové kultuře*. 1. vydání. Praha, nakladatelství Vyšehrad, 2004. ISBN 80-7021-397-3.

jméno úzce spjato především s Masarykovou univerzitou v Brně a s Pražským lingvistickým kroužkem, pro který byl velkým přínosem, zejména kvůli své zapálenosti do vědeckého bádání a díky svým kontaktům s ruskou formální školou došlo k propojení českého a ruského myšlení. Během okupace Československa odešel do USA, kde působil na Harvardské univerzitě. Ani tak nikdy nezničil pouto, které ho k naší zemi táhlo. Po roce 1945 byl prohlášen za nepřítele režimu a brána zpět se mu pomyslně zavřela. Sám Jakobson o sobě mluvil jako o lingvistovi.<sup>10</sup> Ve své práci používám především svá dvě díla, která považuji za velký přínos. První knihou je *Spor duše s tělem, O nebezpečném čase smrti*<sup>11</sup>. Za onen přínos považuji především souhrnný rozbor skladeb *Spor duše s tělem* a *O nebezpečném čase smrti*. Tím, že autor věnoval svou pozornost jen těmto dvěma textům, se před námi otevřel podrobný lingvistický rozbor skladeb. Podrobně se věnoval především použitému verši, který srovnával s dalšími skladbami vzniklými ve stejném období. Autor se zde také zaobíral otázkou vzniku textů, jejich možnými předlohami a také jejich vlivu na další skladby. Druhou významnou publikací je kniha, jejímž názvem je *Poetická funkce*<sup>12</sup>. Krom rozboru zmíněných skladeb zde Jakobson definoval pojem poezie, obrátil svůj zájem i na zkoumání jazyka samotného a literatury, sledoval vývoj českého gotického písemnictví a to následně podrobil rozboru.

*Výbor z české literatury od počátků po dobu Husovu*<sup>13</sup>, pocházející z pera Bohuslava Havránka a Josefa Hrabáka, byl pro mou vznikající práci velkým přínosem. Kniha obsahuje charakteristiku zkoumaného období a stručný rozbor mnou zkoumaných básní.

Za jednoho z nejlepších literárních historiků považuji Jana Vilikovského. Ten byl jak literárním badatelem, tak ale i autorem přehledů, edic a dílčích studií. Byl odborníkem i přes latinu, čímž nám poskytl ucelené překlady a rozborů i vzniklé české latinské tvorby. Pro mou bakalářskou práci je významné především jeho dílo *Staročeská lyrika*<sup>14</sup>. To obsahuje soubor českých středověkých skladeb. v úvod své knihy pak Vilikovský přinesl krátký rozbor a popis uvedených skladeb. Díky němu si pak lépe uvědomuji souvislosti vzniku jednotlivých

---

<sup>10</sup> JAKOBSON, Roman. *Poetická funkce*. 1. vydání. Jinočany, nakladatelství H&H, 1995. Str. 9-13. ISBN 80-85787-83-0.

<sup>11</sup> JAKOBSON, Roman. *Spor duše s tělem, O nebezpečném čase smrti: S úvodní studií Romana Jakobsna*. 2. vydání. Brno, nakladatelství Versus, 2002. ISBN 80-7257-743-3.

<sup>12</sup> JAKOBSON, Roman. *Poetická funkce*. 1. vydání. Jinočany, nakladatelství H&H, 1995. ISBN 80-85787-83-0.

<sup>13</sup> HAVRÁNEK, Bohuslav - HRABÁK, Josef. *Výbor z české literatury od počátku po dobu Husovu*. 1. vydání. Praha, nakladatelství Československá akademie věd, 1957. ISBN nevedeno.

<sup>14</sup> VILIKOVSKÝ, Jan. *Staročeská lyrika*. 2. vydání. Praha, nakladatelství Melantrich, 1940. ISBN nevedeno.

skladeb. Další významnou publikací je *Písemnictví českého středověku*<sup>15</sup>, která mi na 255 stranách poskytla průřez českým středověkým písemnictvím. Ve svém díle se Vilikovský podrobně věnoval i problematice vznikající literatury bez autorů. Tato studie je pro mnou práci velkým přínosem, jelikož se detailně soustředil na postavu spisovatele, jeho dobové možnosti a jeho přiřazení k společenské vrstvě. Tato problematika se mě přímo dotýká, protože se má práce věnuje lidové společnosti a tomu, jak se její mentalita odráží v mnou vybraných skladbách. Všechny mé lyrické texty jsou anonymní a to je důvod, proč považuji za důležité věnovat tomuto problému zvláštní pozornost ve své vlastní kapitole. v knize Vilikovský dále podrobil rozboru českou duchovní lyriku psanou v latinském jazyce a popsal počátky kazatelské činnosti v Čechách.

Problematice anonymity české literární tvorby ve středověku se věnoval i Antonín Škarka ve své *Půl tisíciletí českého písemnictví*<sup>16</sup>. Zde podrobně rozebral literaturu bez autorů, přičemž pozornost věnoval hlavně problematice důvodů vzniku anonymní literatury a následnému přiřazení spisovatele do společenské vrstvy dle znaků, které vykazovaly jeho texty. Ačkoli Škarkova studie je velmi propracovaná, jen okrajově se v ní zmínil o souvislosti vzniku jednotlivých literárních děl. Postrádám zde i hlubší zamyšlení nad možnou inspirací jednotlivých děl. Tyto problémy bohužel nenajdu ani ve zmíněné studii Jana Vilikovského.

Posledním autorem je Jan Lehár. *Česká literatura od počátku k dnešku*<sup>17</sup> logicky přinesla popis vývoje české literatury a zároveň uvedla definice nejdůležitějších skladeb vzniklých na našem území v průběhu staletí. v knize nenalézám tématické rozdělení textů zrozených ve středověku. Velkou pozornost ovšem Lehár věnoval lyrice latinské, přičemž popis české tvorby lehce zaostává a není mu věnována příliš velká pozornost. Jan Lehár se v knize věnoval i charakteristice jednotlivých období, ale zcela zde postrádám krátké uvedení do problematiky anonymity literárních děl, což byl jeden z hlavních znaků vznikající středověké tvorby jak u nás, tak v celé Evropě.

Poslední krátký odstavec budu věnovat edicím, ze kterých jsem čerpala základní informace o textech a jenž mi poskytly celé lyrické skladby. První rozsáhlou edicí lyrických

---

<sup>15</sup> VILIKOVSKÝ, Jan. *Písemnictví českého středověku*. 1. vydání. Praha, nakladatelství Universum, 1948. ISBN neuvedeno.

<sup>16</sup> ŠKARKA, Antonín. *Půl tisíciletí českého písemnictví*. 1. vydání. Praha, nakladatelství Odeon, 1986. ISBN neuvedeno.

<sup>17</sup> LEHÁR, Jan a kol. *Česká literatura od počátku k dnešku*. 2. vydání. Praha, nakladatelství Lidové noviny, 2008. ISBN 978-80-7106-963-8.

textů je *Středověká lyrika*<sup>18</sup> od Jana Lehára. Skladby zde autor rozdělil jak podle data vzniku, tak také podle jejich tématizace. Další rozsáhlou edicí lyrických básní je kniha od Jana Vilikovského *Staročeská lyrika*<sup>19</sup>, která přinesla rozdělení textů zde podle tématizace.

---

<sup>18</sup> LEHÁR, Jan. *Česká středověká lyrika*. 1. vydání. Praha, nakladatelství Vyšehrad, 1990. ISBN 80-7021-015-X.

<sup>19</sup> VILIKOVSKÝ, Jan. *Staročeská lyrika*. 2. vydání. Praha, nakladatelství Melantrich, 1940. ISBN neuvedeno.



## 2. Vysvětlení pojmů

V průběhu své práce používám několik termínů, které je nutno vysvětlit pro lepší pochopení mého textu. v této krátké kapitole bych tak ráda nastínila několik klíčových pojmů.

Pojem poezie úzce souvisel s rétorikou, Aristotelem oddělenou od poetiky. Rétorika byla a je umění přednesu a prezentace. Ve středověku došlo k jakémusi splnutí těchto dvou pojmů, což bylo způsobeno charakterem rétorického přednesu, jakožto umělecké řeči poezie. Poezie pak často využívá řečových figur a její snahou je poučit a zapůsobit. Je projevem citů a emocí.

Ve starém Řecku filozofové rozlišovali žánry do tří kategorií (básnictví, epiku a drama). První zmíněné je básnictví neboli lyrika, ve které vypravěč hovoří v první osobě. *Lyrická poezie*<sup>20</sup> je termín, který v sobě zahrnuje jednotlivé tématické lyrické skupiny. Sem řadíme lyriku milostnou, reflexivní či přírodní. Ve své práci hovořím o lyrických skladbách, mezi které řadím i ty, jenž jsou anonymní a určené ke zpěvu. Jedná se tedy o písně určené k přednesu. Středověké lyrické skladby jsou pak charakteristické častým zpracováním milostných, duchovních témat, neobvyklou není ani reflexivní lyrika odrážející dobové poměry.<sup>21</sup> v novověku sloužila poezie především k vyjádření pocitů skladatele. Dnešní literární vědci nevidí v lyrice pouhé vyjádření pocitů básníka, nýbrž experiment s jazykem a jazykovými spojeními. Dle J. Cullera základ lyrických skladeb tkví v paradoxech a personifikacích<sup>22</sup>. Má definice lyrických skladeb se shoduje s definicí Jana Vilikovského. Za středověkou lyrickou poezií také považuji písně a texty, určené pro zpěv a předčítání před širokou skupinou publika. Při výběru skladeb k rozboru jsem zároveň zohledňovala skutečnost, zda jsou v textu samotném přítomny morální hodnoty či ponaučení. v rozboru skladeb pak budu sledovat motivy smrti a fakta.

Jonathan Culler ve své studii uvedl také definici slova literatura, kterou charakterizoval jako příběhy, básně a hry. Dále se zmínil o skutečnosti, že literatura se od ostatních lidských činností odlišovala jazykem a jeho použitím. Jazyk pak na sebe bral různé podoby, což bylo zejména viditelné v poezii. Zde byl zvukový plán uzpůsoben tak, aby bylo zřejmé, že právě jazyk zde hraje primární roli. Já se ztotožňuji s názorem J. Cullera, který

---

<sup>20</sup> CULLER, Jonathan. *Krátký úvod do literární teorie*. 1. vydání. Praha, nakladatelství Host, 2002. Str. 83. ISBN 80-7294-070-8.

<sup>21</sup> VILIKOVSKÝ, Jan. *Staročeská lyrika*. 2. vydání. Praha, nakladatelství Melantrich, 1940. Str. 5-18. ISBN neuvedeno.

<sup>22</sup> CULLER, Jonathan. *Krátký úvod do literární teorie*. 1. vydání. Praha, nakladatelství Host, 2002. Str. 86. ISBN 80-7294-070-8.

mimo jiné zmínil fakt, že literatura je zvláštní forma psaného textu, jenž má výraznou estetickou funkci.<sup>23</sup> Dle mého názoru, má sloužit k odreagování, pobavení a poučení čtenáře.

Pro mou práci je klíčový pojem literárnost. Literárnost je soubor vlastností, které jsou rozhodující při zařazení textu do literatury.<sup>24</sup> Těmi vlastnostmi mám na mysli především uměleckou stránku textu, podtext a symboliku.

Ústní lidovou slovesnost lze charakterizovat jako literární text předávaný ústní formou. Řadíme sem písně, pranostiky, pověsti aj. Většina těchto literárních výtvorů bylo anonymních.<sup>25</sup>

Pro mou práci je zároveň důležitý pojem lidová kultura, který je s mým tématem úzce spjat. Většina mnou rozebíraných skladeb pochází z lidového prostředí. Definice pojmu *lidová kultura*<sup>26</sup> je problém, kterým se zabývali historičtí badatelé dlouhá léta, a ještě dnes se v této oblasti vyskytuje řada nejasností. Každý vědec má svou vlastní interpretaci. Nejedná se tudíž o jasně uchopitelný termín. Peter Burke uvedl, že termín by se měl užívat spíše v „*plurálu*, „*lidové kultury*“, *nebo ho nahradit jiným*“<sup>27</sup>. Autor tímto výrokem měl na mysli, že neexistuje jedna lidová kultura. Každá společenská vrstva měla svou vlastní specifickou a jedinečnou kulturu, která měla sice hlavní znaky společné s ostatními vrstvami, ale rozdíly můžeme shledat v jednotlivých přístupech a zpracování. Na vědomí musíme brát i dobové možnosti. s tímto výrokem se zcela ztotožňuji, jelikož nezastávám názor, že existovala či existuje všemi sdílený jeden typ kultury, pocházející od lidových vrstev.

Ve své práci používám i pojem církev, proto ho v tomto odstavci charakterizuji. Církev měla ve středověku velmi silné postavení a ovlivňovala všechny sféry kulturní i společenské sféry. Úkolem církevního faráře pak byla především péče o duše svých svěřenců, měl je vzdělávat a působit na ně tak, aby žili v souladu s božím přikázáním. Právě tím se měl každý správný křesťan řídit. Církev také určila tresty, které následovaly za porušení těchto dogmat. Jelikož byl pozdní středověk charakteristický i vysokou negramotností, farář se snažil svá

---

<sup>23</sup> CULLER, Jonathan. *Krátký úvod do literární teorie*. 1. vydání. Praha, nakladatelství Host, 2002. Str. 26-29, 46. ISBN 80-7294-070-8.

<sup>24</sup> Tamtéž, str. 26-27.

<sup>25</sup> BULISOVÁ, Jiřina. *Ottova všeobecná encyklopedie: ve dvou svazcích: A-L*. 1. vydání. Praha, Ottovo nakladatelství, 2003. Str. 709. ISBN 80-7181-938.

<sup>26</sup> BURKE, Peter. *Lidová kultura v raně novověké Evropě*. 1. vydání. Praha, nakladatelství Argo, 2005. Str. 20. ISBN 80-7203-638-6.

<sup>27</sup> BURKE, Peter. *Lidová kultura v raně novověké Evropě*. 1. vydání. Praha, nakladatelství Argo, 2005. Str. 20. ISBN 80-7203-638-6.

kázání oživit příběhy, které byly i pro nevzdělané vrstvy lépe zapamatovatelné. Všichni křesťané také mohli slova kazatele názorně sledovat na obrazech, visících na stěnách kostela, které vyobrazovaly slova faráře. Tato ikonografie sloužila pro upevnění významu slov kazatele, jelikož se nevzdělaným vrstvám lépe vryla do paměti. Nejčastěji se zde objevovaly motivy pekla, očištění a ráje. Církev byla samozřejmě i poskytovatelem vzdělání.<sup>28</sup> v průběhu své práce tedy používám pojem církev. Tímto termínem mám na mysli výše popsané znaky. Církev tak v mé práci symbolizuje strach ze smrti, útěchu a morální vzor.

---

<sup>28</sup> RAPP, Francis. *Církev a náboženský život západu: Na sklonku středověku*. 1. vydání. Brno, centrum pro studium demokracie a kultury, 1996. Str. 82-90. ISBN 80-85959-15-1.

### 3. Pozdní středověk a vývoj literatury

V průběhu této kapitoly bych ráda definovala středověk 14. století a první poloviny 15. století. Nastínuji zde politickou a hospodářskou situaci v českých zemích ve sledovaném období, z důvodu lepšího pochopení vznikající literatury. Ta se rozvíjela na pozadí velkých společenských a politických změn, na pozadí velkého kulturního rozmachu. Jak jsem teď zmínila, další podkapitola je věnována vzniku a vývoji české a latinské tvorby. Ráda bych tak stručně nastínila to, jakými vývojovými etapami prošly písemnosti, rodící se na našem území. Poslední podkapitola se věnuje problematice anonymity v české literatuře. Mnou zkoumané texty patří také k literatuře bez autorů, tudíž považuji za svou povinnost tuto vývojovou fázi popsat a odůvodnit, proč k tomuto jevu docházelo.

Pozdní středověk bylo období velkých společenských a hospodářských změn. Jak jsem zmínila v souvislosti s Philipem Ariés, byl to také čas změn v mentalitě lidí. v této době došlo k rozkvětu literatury, především pak lyriky. Ta se snažila odrážet i dobové poměry. To je také důvod, proč zde uvádím tuto kapitolu.

Soustředím se také na to, jaké politické, hospodářské a společenské podmínky panovaly v českých zemích ve 14. a v první polovině 15. století. Díky uvědomění těchto tří faktorů lépe pochopíme úzký kontext mezi pozdním středověkem a vznikající a rozvíjející se literaturou.

#### 3.1. Hospodářská prosperita

České země v průběhu 14. století prosperovaly. Ačkoli v západní a jižní Evropě bylo toto období spojeno s ekonomickou stagnací, u nás můžeme stále hovořit o období úspěšném. a to i přesto, že i zde se objevovaly jevy, jejichž působení nemělo kladný vliv na rozvoj ekonomiky. Těmito jevy mám na mysli především zdejší klimatickou stránku, jenž byla charakteristická prudkými změnami počasí. Na našem území se také objevovaly hladomory, které byly výsledkem nízké a špatné úrody.<sup>29</sup> v českém prostředí byl počátek 14. století ve znamení růstu i mezinárodního postavení českého státu, o který se zasloužil inteligentní, ale negramotný Václav II., který roku 1300 získal polskou korunu a pro svého syna Václava III. zajistil, po vymření dynastie Arpádovců, uherskou korunu. v roce 1305 zemřel Václav II. a na český trůn usedl sedmnáctiletý Václav III., jehož vláda netrvala příliš dlouho. Byl donucen vzdát se uherské koruny a svou pozornost soustředil na udržení moci v sousedním Polsku.

---

<sup>29</sup> MEZNÍK, Jaroslav. *Lucemburská Morava, 1310-1423*. Praha, nakladatelství Lidové noviny, 2001. Str. 71. ISBN 80-7106-363-0.

Jeho panování však bylo i tam krátké. Roku 1306 byl zabit v Olomouci a Přemyslovská dynastie vymírá v mužské linii.<sup>30</sup>

Nicméně České země začaly za posledních Přemyslovců prosperovat. Tento hospodářský rozkvět úzce souvisel s bohatými nalezišti drahých kovů, bez kterých by Přemyslovci jen stěží dosáhli úspěchů. Ačkoli české země neoplývaly zlatem, v Evropě se proslavily především svými zásobami stříbra. První čtvrtina 14. století byla spojena s rozmachem těžby stříbra a se založením města Kutná Hora, nejdůležitějším těžebním centrem v českých zemích. Odstartovala ražba mincí. Základní mincovou jednotkou byl český groš. Ve 20. letech 14. století nechal Jan Lucemburský razit i český florén, kterého bylo jen malé množství. Nejrozšířenější zlatou mincí pak byl uherský dukát. Jak by se mohlo zdát, Přemyslovský rod byl ve svém počínání nadmíru úspěšný.<sup>31</sup>

Po vymření Přemyslovců získal trůn Jan Lucemburský, který se oženil s Eliškou Přemyslovnou. Jan významně rozšířil české území, zasloužil se o položení základů Koruny české a vedl výbojnou politiku. v českých zemích si nikdy zcela nezvykl, což mohlo být způsobeno i spory, které vedl se sebevědomou šlechtou. Zemřel 26. srpna 1346 v bitvě u Kresčaku (kde pomáhá králi Filipu VI. v tzv. stoleté válce).<sup>32</sup>

Po smrti Jana Lucemburského se vlády ujal jeho syn Karel IV. Stal se římským králem i císařem. Praha se stala evropským centrem, začala stavba katedrály sv. Víta, vznikly Hradčany, Nové Město pražské. Karel IV. vydal 7. dubna 1348 soubor třinácti listin, které měly podobu ústavního zákona, zakotvujícího nové soustátí, nesoucí jméno země Koruny české. Téhož roku byla z královské moci založena pražská univerzita, která poskytla vzdělání na čtyřech fakultách (svobodných umění, lékařská, teologická a právnická). Úroveň vzdělání v Českých zemích se budu podrobněji věnovat později. Jedním z hlavních cílů Karla IV. bylo i pojištění dosavadních úspěchů lucemburské dynastie. To byl důvod, proč roku 1364 uzavřel smlouvu o nástupnictví mezi Habsburky a Lucemburky. Ještě před svou smrtí, která přišla v listopadu roku 1378, prosadil korunovaci svého syna Václava českým i římským králem, přičemž pro svého druhého potomka Zikmunda se pokusil získat korunu polskou. Tento pokus skončil neúspěchem. Zikmund později získal trůn uherský. Na trůn po Karlovi IV. nastoupil

---

<sup>30</sup> ČORNEJ, Petr- POKORNÝ, Jiří. *Dějiny českých zemí do roku 2000 ve zkratce*. Praha, nakladatelství Práh, 2000. Str. 18. ISBN 80-7252-026-1.

<sup>31</sup> MEZNÍK, Jaroslav. *Lucemburská Morava, 1310-1423*. Praha, nakladatelství Lidové noviny, 2001. Str. 78-80. ISBN 80-7106-363-0.

<sup>32</sup> ČORNEJ, Petr- POKORNÝ, Jiří. *Dějiny českých zemí do roku 2000 ve zkratce*. Praha, nakladatelství Práh, 2000. Str. 18,19. ISBN 80-7252-026-1.

Václav IV., jehož vláda byla spojena s krizí, která na přelomu 14. a 15. století zasáhla české země a část Evropy. Byla způsobena opakujícími se morovými epidemiemi<sup>33</sup>, královým rozporům s arcibiskupem Janem z Jenštejna a v neposlední řadě i nespokojeností panstva<sup>34</sup>.<sup>35</sup>

Situaci se pokusili řešit vzdělanci při pražské univerzitě. Kritizovali dosavadní postupy církve. Václav IV. zpočátku podporoval vznikající husitské hnutí. Vydal Dekret kutnohorský, který upravil poměr hlasů na pražské univerzitě- 3 hlasy patřily Čechům, 1 národům cizím. k výraznému sporu mezi stoupenci hnutí a panovníkem došlo v červenci 1412, když se Jan Hus postavil proti prodeji odpustků, které ovšem Václav IV. schválil. Nastalo k vzájemnému odcizení. Nad Prahou byl vyhlášen interdikt a Hus odchází na venkov, kde byl pod ochranou svých přátel. Zde napsal i svá nejvýznamnější díla, mezi které řadíme *Postilu* a *De ecclesia*.<sup>36</sup>

První polovina 15. století byla ve znamení probíhající husitské revoluce, která měla na svědomí velké kulturní ztráty. Obyvatelstvo bylo sužováno četnými válkami. Po smrti Václava IV. byl legitimním dědicem trůnu Zikmund Lucemburský, který se pokusil husity zahnat vojenskou silou. Díky válkám se vývoj českých zemí na několik let zcela zastavil. Husitské revoluci se budu podrobněji věnovat později.

### **3.2. Duchovní vývoj společnosti a obyvatelstvo**

Obyvatelstvo Českých zemí se v pozdním středověku skládalo z několika vrstev. Na první příčce stál panovník a duchovenstvo, které nepodléhalo světským zákonům, nýbrž církevnímu právu. Církev proto ostře vystupovala pokaždé, když byl člen duchovenstva souzen světským soudem. Další vrstvou byla šlechta, která se dále diferencovala na nižší a vyšší. Velikostí se často nelišila od bohatších poddaných, ale zásadní rozdíl spočíval v neplacení poddanských dávek a v případě ohrožení vlastní země se museli účastnit války na vlastní náklady.<sup>37</sup> Duchovenstvo a panovník patřili mezi vzdělané společenské vrstvy. Česky psaná lyrika se k nim proto neobracela. Pro ně vznikala literatura psaná v latinském jazyce, kterou zároveň i tvořili.

---

<sup>33</sup> zredukovali evropské obyvatelstvo o 25%, nejsilnější epidemie v českých zemích proběhla v roce 1380.

<sup>34</sup> panovník za své rádce volil nižší šlechtu a měšťany, kteří mu vycházeli vstříc.

<sup>35</sup> ČORNEJ, Petr- POKORNÝ, Jiří. *Dějiny českých zemí do roku 2000 ve zkratce*. Praha, nakladatelství Práh, 2000. Str. 19-21. ISBN 80-7252-026-1.

<sup>36</sup> Tamtéž, str. 20,21.

<sup>37</sup> MEZNÍK, Jaroslav. *Lucemburská Morava, 1310-1423*. Praha, nakladatelství Lidové noviny, 2001. Str. 115, 129-130. ISBN 80-7106-363-0.

V průběhu pozdního středověku došlo ke změně postavení měst. Zakládala se nová města. Nejprve byly položeny základy měst královských. Brzy byly však zakládány i duchovenstvem a šlechtou.<sup>38</sup> v mnou sledovaném období existovaly značné rozdíly mezi odíváním, bydlením a způsobem života jednotlivých vrstev měšťanské společnosti. U bohatších z nich rostl zájem o literaturu a četbu.<sup>39</sup>

Poslední vrstvu obyvatel, kterou zmíním v souvislosti se svou prací, byl stav poddanský. Jejich postavení se v průběhu pozdního středověku zhoršovalo válkami, kterými trpělo právě vesnické obyvatelstvo, protože vesnice neměly ochranné hradby. Poddanský stav byl pak charakteristický svým vztahem k vrchnosti, ke svému pánu, jenž držel nad svým lidem ochrannou ruku. Ti pak museli na oplátku odvádět poddanské dávky, jejichž hodnota se stále zvyšovala. Ani však v této společenské vrstvě nedocházelo k výrazným změnám. Na některých místech rostla životní úroveň, jinde naopak klesala.<sup>40</sup> Právě tato lidová společenská vrstva byla, jak se domnívám, předpokládaným posluchačem mnou vybraných lyrických skladeb.

Duchovní vývoj společnosti procházel významnou změnou od druhé poloviny 14. století. To pak bylo ve znamení krize, která postupně pronikala do všech společenských sfér. Krize byla způsobena několika vlivy. První byly vnitřní a byly charakteristické především vyčerpáním stávajícího hospodářského vzrůstu, který byl způsoben zpomalením kolonizace. Zemědělský venkov začínal pustnout a na neobdělané půdě vznikaly pastviny a rybníky. Druhým vlivem byl ten vnější, který byl charakteristický morem, jenž způsoboval v lidech pocit bezradnosti, dalšími epidemiemi, podvýživou a přesuny vojsk zemí. Všechny tyto zmíněné vlivy pak vedly k populační depresi.<sup>41</sup>

Na počátku 14. století byla církev silnou autoritou. Tu ale v průběhu 14. a 15. století začala ztrácet díky svému honosnému majetku, snaze zbohatnout a také kvůli nedostatečnému plnění svých povinností. Karel IV. se významně věnoval církevním otázkám. Právě jeho politika vedla k tomu, že se společnost začala také zajímat o duchovenstvo a jeho učení. i přes tuto skutečnost panovaly v řadách obyvatel značné rozdíly v chápání náboženských otázek.

---

<sup>38</sup> FIALOVÁ, Ludmila – HORSKÁ, Pavla – KUČERA, Milan. *Dějiny obyvatelstva českých zemí*. 1. vydání. Ostrava, nakladatelství Mladá Fronta, 1998. Str. 49-50. ISBN 80-204-0720-0.

<sup>39</sup> MEZNÍK, Jaroslav. *Lucemburská Morava, 1310-1423*. Praha, nakladatelství Lidové noviny, 2001. Str. 361. ISBN 80-7106-363-0.

<sup>40</sup>Tamtéž, str. 346-353.

<sup>41</sup> ČORNEJ, Petr. *Velké dějiny zemí Koruny české: V. díl*. Praha, nakladatelství Paseka, 2000. Str. 11-12. ISBN 80-7185-296-1.

Od poloviny 14. století se společností šířil překlad modlitby *Credo*<sup>42</sup>, která odhalovala základní principy křesťanské víry. Díky veřejnému charakteru modlitby se pak toto poučení o křesťanské víře zpřístupnilo všem.<sup>43</sup>

V náboženské otázce měla měšťanská společnost značnou výhodu. Návštěva bohoslužeb a kázání pro ně nebyl velký problém, a tak koncentrace vysokého počtu lidí na malém prostoru v kostele vedla k výměně názorů a diskuzím učenců s laiky. Právě laikům zde byla vysvětlena špatně pochopitelná témata křesťanské nauky. Na Starém Městě se formuje například kruh přívrženců Milíče. Na venkově ovšem nebyla situace takto příznivá, ale i tady se ujalo *Credo* a *Otčenáš*. Ovšem zde, na rozdíl od městského prostředí, nepřinášela kazatelská činnost kýžené výsledky. Díky nízké gramotnosti a úzkému rozhledu byl venkov charakteristický vysokou pověřivostí a stále zde převládala víra v demony. Mor, který zasáhl České země, byl chápán jako počátek apokalyptických hrůz a jako boží trest. Čornej soudí, že díky vysokému úmrtí mezi klérem lze předpokládat, že církevní hodnostáři zaopatřovali umírající dle jejich povinnosti. Ovšem existovali i tací, kteří před morovou nákazou utíkali. a právě díky zmíněné představě, že mor je božím trestem, dochází ke změně smýšlení lidí. Ti začali intenzivně rozjímat nad svým životem a nad správným fungováním církve. Společností zmítala hrůza z pekelných muk a ze strachu z očištění.<sup>44</sup>

Ke změně v mentalitě středověké společnosti došlo také díky zvyšující se gramotnosti světských vrstev. Latinská díla, jejich české i německé adaptace, které byly určeny především pro méně vzdělané kleriky, si rychle získala oblibu mezi laiky a zároveň vytvářely představu o zásadách křesťanského života, který zajišťoval věčnou spásu duše. Zvýšený zájem o náboženskou otázku vedl k prohlubování celospolečenské krize, která byla důvodem, proč lidé začali srovnávat svůj život s životem církevních hodnostářů, přičemž rozhořčení vycházelo z honosného církevního majetku, nedostatečné plnění povinností kléru, nedodržování celibátu a v neposlední řadě prodej odpustků. Výtěžek z nich pak byl použit na zajištění mocenských zájmů. z krize se rodí reformní hnutí, jenž vede k husitství.<sup>45</sup>

Rodící se husitské hnutí přejímalo základní principy ze spisů Johna Wyclifa. Odstartovalo na pražské univerzitě. Díky rezignaci Jana z Jenštejna mohli vzdělanci začít

---

<sup>42</sup> V překladu *Věřím*.

<sup>43</sup> ČORNEJ, Petr. *Velké dějiny země Koruny české: V. díl*. Praha, nakladatelství Paseka, 2000. Str. 57-59. ISBN 80-7185-296-1.

<sup>44</sup> Tamtéž, str. 59-61.

<sup>45</sup> Tamtéž, str. 61-62.



studovat právě tyto spisy. Kruh intelektuálů, vzniklý u pražské univerzity, byl inovativní tým, že se orientoval na velký počet obyvatel. Základní učení vycházelo z Bible. Právě na jejím základě pak měli věřící poznávat zásady božího zákona, jenž měl věřícím ukázat směr jejich života. Kruh reformátorů, vzniklý kolem Jana Husa, se pak snažil tyto normy vnést do běžného života.<sup>46</sup>

Po celý raný a vrcholný středověk byly hlavními centry teologického myšlení kláštery. Od 60. let 14. století se stali nositeli náboženského vývoje kazatelé, kteří nebyli spokojeni s dobovými poměry a snažili se o prohloubení náboženského života. Jedním z prvních kazatelů byl Konrád Waldhauser.<sup>47</sup> Ten se na české území dostal v roce 1358 na podnět Arnošta z Pardubic a na popud Karla IV. Svou kazatelskou činnost prováděl především v kostele Panny Marie před Týnem. Ve svých kázáních napadal především činnost žebravých řádů a rozpustilý způsob života měšťanstva. Jediný možný způsob nápravy pak viděl v zásadní změně vnímání morálky a v celkovém zduchovnění společnosti. Jeho kázání vzbuzovala velký zájem a je řazen mezi předchůdce Jana Husa.<sup>48</sup> Pavel Soukup uvádí, že mezi předchůdce husitství můžeme Konráda Waldhausera řadit díky jeho významného podílu na náboženském vzdělání českého národu. Ačkoli ale poukazyval na dobové problémy spojené s církví, na rozdíl od Jana Husa nenabídl žádné řešení ani východisko.<sup>49</sup>

Krom Konráda Waldhausera byl významným kazatelem i Jan Milíč z Kroměříže. Ten původně pracoval v královské kanceláři, ale v 60. letech ji opustil a odešel se věnovat kazatelské činnosti. Uvědomoval si sílu krize, ve které se společnost ocitla, a proto také prosazoval reformu církevního života. Jeho učení hovořilo o příchodu Antikrista. Za něho označil i Karla IV., za což byl následně poslán do vězení. Po propuštění se dále věnoval kazatelství, ale svobody si neužíval dlouho. Byl obviněn z kázání bludů, a proto byl opět uvězněn, tentokrát v Římě. Po jeho opětovném propuštění se vrátil zpět do Prahy, kde si opět stoupl za kazatelský stůl. v roce 1374 byl obviněn z kacířství. Po svém odjezdu za papežem

---

<sup>46</sup> ČORNEJ, Petr. *Velké dějiny zemí Koruny české: V. díl*. Praha, nakladatelství Paseka, 2000. Str. 67-71. ISBN 80-7185-296-1.

<sup>47</sup> LEHÁR, Jan a kol. *Česká literatura od počátku k dnešku*. 2. vydání. Praha, nakladatelství Lidové noviny, 2008. Str. 82. ISBN 978-7106-963-8.

<sup>48</sup> BARTOŠ, Josef – KOVÁŘOVÁ, Stanislava – TRAPL, Miloš. *Osobnosti českých dějin*. 2. vydání. Olomouc, nakladatelství ALDA, 2005. Str. 432. ISBN 80-85600-94-3.

<sup>49</sup> SOUKUP, Pavel. *Reformní kazatelství a Jakoubek ze Stříbra*. 1. vydání. Praha, nakladatelství Filosofia, 2011. Str. 12,18. ISBN 978-80-7007-359-9.

do Avignonu zemřel.<sup>50</sup> Stejně jako Waldhauser, i Milíč zasvětil svůj život kazatelské činnosti. O životě Milíče se můžeme dozvědět z jeho biografie, která pravděpodobně vznikla rukou Bohuslava Balbína. To je také důvod, proč jeho životopis není zcela důvěryhodný. Zprávy o jeho kazatelské činnosti můžeme získat z úředních záznamů vyšetření.<sup>51</sup> Ačkoli se o jeho kazatelské činnosti dozvídáme jen z jeho děl, jeho kázání měla velký ohlas a ovlivnila hned několik dalších reformátorů.<sup>52</sup>

Mezi ně patřil Matěj z Janova, který působil v druhé polovině 14. století. Pokusil se konfrontovat Písmo s církevní praxí v jeden myšlenkový aparát. Své snahy pak shrnul do díla Pravidla Starého a Nového zákona. Jeho posluchačstvem byli spíše intelektuálové, než laici. Kládl důraz na biblickou tradici.<sup>53</sup>

Jan Milíč také zásadně ovlivnil Tomáše Štítného, který se snažil působit na český národ v druhé polovině 14. století a prvním desetiletí století 15. Své myšlenky se snažil zpřístupnit širokým vrstvám společnosti. To je také důvod, proč vznikly jeho *Knížky šestery o obecných věcech křesťanských, Řeči besední, Řeči sváteční a nedělní*. Stal se také zakladatelem česky psané odborné literatury.<sup>54</sup>

Kázání před širokými vrstvami lidí bylo nejúčinnějším médiem, a proto měla v průběhu reformace klíčové místo. U kazatelů pak můžeme sledovat jejich lpění na šíření svých myšlenek mezi věřícími a možnosti své názory veřejně hájit. Tato obhajoba však neměla být diskuzí o daném problému, nýbrž kazatel měl svou řečí přesvědčit oponenta o své pravdě.<sup>55</sup> k šíření myšlenek kazatelů docházelo i zapisováním slov přímo z úst kazatele.<sup>56</sup>

---

<sup>50</sup> BARTOŠ, Josef – KOVÁŘOVÁ, Stanislava – TRAPL, Miloš. *Osobnosti českých dějin*. 2. vydání. Olomouc, nakladatelství ALDA, 2005. Str. 247-248. ISBN 80-85600-94-3.

<sup>51</sup> SOUKUP, Pavel. *Reformní kazatelství a Jakoubek ze Stříbra*. 1. vydání. Praha, nakladatelství Filosofia, 2011. Str.76-77. ISBN 978-80-7007-359-9.

<sup>52</sup> BARTOŠ, Josef – KOVÁŘOVÁ, Stanislava – TRAPL, Miloš. *Osobnosti českých dějin*. 2. vydání. Olomouc, nakladatelství ALDA, 2005. Str. 248. ISBN 80-85600-94-3.

<sup>53</sup> Tamtéž, str. 235-236.

<sup>54</sup> Tamtéž, str.386-387.

<sup>55</sup> SOUKUP, Pavel. *Reformní kazatelství a Jakoubek ze Stříbra*. 1. vydání. Praha, nakladatelství Filosofia, 2011. Str.74. ISBN 978-80-7007-359-9.

<sup>56</sup> VILIKOVSKÝ, Jan. *Pisemnictví českého středověku*. 1. Vydání. Praha, nakladatelství Universum, 1948. Str. 111. ISBN neuvedeno.

### 3.3. Intelektuální situace v Českých zemích

V průběhu raného a vrcholného středověku měla vzdělání v rukou církev. První školy tak pochopitelně vznikly při katedrálách a kláštorech. Byly vedeny opaty a biskupy a vzdělání poskytl jen omezenému množství žáků. Národní sněmy pak přikazovaly biskupům zakládat školy. Od 12. století vznikaly i soukromé školy, vedené kleriky. Tyto instituty pak navštěvovali nejen aristokraté a mladí mniši, ale nyní mohl školu vystudovat každý, kdo měl zájem a předpoklady.<sup>57</sup> Církevní školy v Českých zemích často dosahovaly univerzitní podoby. v Praze existovala katedrální škola při sv. Vítu, kapitulní škola na Vyšehradě a mnoho dalších jich bylo roztroušeno po celé zemi. Svůj význam měly i farní školy, ze kterých se vyvinuly školy měštské. Všechny tyto instituce měly zajišťovat elementární vzdělání. Některé z nich se vyvinuly v školy vyšší a latinské.<sup>58</sup>

Univerzita je výtvorem středověku. Její vznik byl spojen s rozmachem měst a její funkce odpovídala funkci dnešních vysokých škol. První univerzita vznikla v prvním desetiletí 13. století v Paříži.<sup>59</sup> První vysoká škola v Českých zemích byla založena Karlem IV. v letech 1347/1348 a měla ambice stát se jedním z významných center vzdělání v Evropě. Díky založení pražské univerzity došlo k zásadní změně ve struktuře vzdělávacích institucí. Měla čtyři fakulty. První byla artistická, později zvaná filozofická. Vyučovaly se zde 3 humanitní předměty<sup>60</sup> a 4 předměty na matematickém principu<sup>61</sup>. Právě absolvování artistické fakulty otevřelo studentovi bránu do fakulty lékařské, právnické a teologické.<sup>62</sup>

Členové pražské univerzity se dělili do čtyř národů a každému připadal jeden hlas při hlasování. Patřil sem český, polský, saský a bavorský národ. v roce 1409 však bylo toto rozdělení hlasů změněno Dekretem kutnohorským ve prospěch Čechů. k studiu pražské univerzity byla potřebná znalost latinského jazyka, který byl jazykem vyučujícím, a dobrá paměť. Vyučování probíhalo formou výuky a následné diskuze mezi profesorem a studentem.

---

<sup>57</sup> JACQUES, Le Goff – SCHMITT, Jean- Claude. *Encyklopedie středověku*. 1. vydání. Praha, nakladatelství Vyšehrad, 2008. Str. 823-824. ISBN 978-80-7021-917-1.

<sup>58</sup> BOBKOVÁ, Lenka – BARTLOVÁ, Milena. *Velké dějiny zemí Koruny české: díl IV.b*. 1. vydání. Praha, nakladatelství Paseka, 2003. Str. 152. ISBN 80-7185-551-0.

<sup>59</sup> JACQUES, Le Goff – SCHMITT, Jean- Claude. *Encyklopedie středověku*. 1. vydání. Praha, nakladatelství Vyšehrad, 2008. Str. 822,824. ISBN 978-80-7021-917-1.

<sup>60</sup> Gramatika, rétorika, logika.

<sup>61</sup> Aritmetika, geometrie, astronomie a muzika.

<sup>62</sup> BOBKOVÁ, Lenka – BARTLOVÁ, Milena. *Velké dějiny zemí Koruny české: díl IV.b*. 1. vydání. Praha, nakladatelství Paseka, 2003. Str. 152-155. ISBN 80-7185-551-0.

Vysokoškolské vzdělání bylo určeno pouze mužům a v pozdním středověku drželi profesori celibát.<sup>63</sup>

### 3.4. Vývoj a vznik česky psané literatury

Literatura se na naše území dostala v 9. století ve spojitosti s Cyrilem a Metodějem, a jejich křesťanskou misí. Její základ na Velké Moravě položili zmínění věrozvěstové, kteří přišli se slovanským jazykem. Ten se stal součástí bohoslužby, což významně podpořilo pronikání křesťanství do všech společenských sfér. Šíření slovanského křesťanství mělo i politický dopad. Stalo se jakousi oporou proti výbojům, uskutečňovaným sousední východofranckou říší. Nově pronikající víra pomáhala českému národnostnímu uvědomění. Velkomoravská říše se po roce 900 rozpadla. Ve 12. století se šlechtici začali angažovat v oblasti umění, ačkoli k literární tvorbě jejich zájem zatím směřován nebyl. To přichází až o století déle, kdy přemyslovský dvůr a šlechta uchovávali sympatie k německému jazyku, proto vznikaly první texty psané německy. Na konci zmíněného století můžeme sledovat nový trend. Ten byl charakteristický prvními pokusy o česky psanou literární tvorbu.<sup>64</sup>

Staroslověnština je nejstarším slovanským jazykem, jehož působení na našem území bylo spojeno s misijní činností Cyrila a Metoděje. Tento jazyk byl vytvořen pro potřeby křesťanského náboženství. Podle Radoslava Večerky se staroslověnský jazyk a literatura formovali pod přímým vlivem církve. Vzniklé staroslověnské písemnictví je náboženské a církevní.<sup>65</sup> Staroslověnština se na českém území udržela po dvě stě let. Období pronikání tohoto jazyka mělo velký význam v našich dějinách. Je to etapa probuzení národního vědomí a staroslověnština nás zároveň spojila s ostatním světem slovanské vzdělanosti. Staroslověnština byla velmi blízká češtině. František Cuřín tvrdí, že rozdíly mezi češtinou a staroslověnštinou byly menší, než jsou dnešní rozdíly mezi jazykem slovenským a českým. Na rozdíl od latiny, staroslověnština na našem území rychle zdomácněla a začala se počesťovat. Začala se také hláskově i tvaroslovně přizpůsobovat jazyku domácímu. Staroslověnština se pomalu přetvářela v domácí spisovný jazyk. Čeština se od konce 12. století stala jazykem domácí feudální kultury. Přestala být omezena jen na kláštery

---

<sup>63</sup> BOBKOVÁ, Lenka – BARTLOVÁ, Milena. *Velké dějiny zemí Koruny české: díl IV.b.* 1. vydání. Praha, nakladatelství Paseka, 2003. Str. 153-155. ISBN 80-7185-551-0.

<sup>64</sup> HAVRÁNEK, Bohuslav - HRABÁK, Josef. *Výbor z české literatury od počátků po dobu Husovu.* 1. vydání. Praha, nakladatelství Československá akademie věd, 1957. Str. 5-6. ISBN neuvedeno.

<sup>65</sup> VEČERKA, Radoslav. *Staroslověnština v kontextu slovanských jazyků.* 1. vydání. Olomouc, vydala Univerzita Palackého v Olomouci, 2006. Str. 87,91. ISBN 80-244-0889-9.

a duchovenstvo, ale šířila se dále, na královský dvůr, mezi šlechtu, do života měšťanstva a i na univerzity.<sup>66</sup>

Již v raném středověku docházelo k prolínání literatury s náboženstvím, které ovlivňovalo všechny sféry života. Nově vznikající literatura tak měla především duchovní charakter. Monopol na vzdělání byl v této době soustředěn do rukou duchovenstva a směřován byl na výchovu nových kněží, což zesilovalo úzké uplatnění literární tvorby. To ovšem neznamenovalo, že literatura byla lidovým vrstvám zcela nepřístupná. Právě díky staroslověnštině byla vznikající duchovní tvorba, charakteristická písněmi a kázáními, srozumitelná i pro vrstvy neznající latinského jazyka. Je nutné také zmínit skutečnost, že některé latinské texty (například kázání či legendy) byly tvořeny s předpokladem, že budou přednášeny publiku v národním jazyce. Stále ovšem nemůžeme hovořit o literatuře v pravém slova smyslu, jelikož prostý lid stál vždy stranou a písemnictví se na něj neobracelo přímo, nýbrž přes prostředníka, který byl prezentován knězem. Nevzdělaná část obyvatel však měla svou vlastní ústní slovesnost, o níž se nám dochovaly jen zápisy z některých kronik.<sup>67</sup>

Pozdní středověk byl charakteristický vysokou negramotností obyvatelstva. Ústní tvorba pak úzce souvisela s tímto faktem. Středověký šlechtic neměl potřebu umět pást, jelikož písemnosti za něj vyřizoval někdo jiný. Mohlo se jednat o najatého profesionálního spisovatele. Právě kvůli velmi nízké gramotnosti byla literární díla vnímána poslechem, což mělo i další důsledky. Na oblibě získával verš, který přibližně do poloviny 14. století není charakteristickým rysem pro lyriku, nýbrž byl typickým rysem literárnosti. Tím mám na mysli, že verš přiřazoval daný text do oblasti literatury a odlišoval ho od běžné formy promluvy. Docházelo tedy ke zveršování i takových památek, jakými byl například slovník. Použití verše významně napomáhalo zapamatování textu, přičemž důraz byl kladen na kompozici, která musela být jednoduše uspořádaná.<sup>68</sup> Přednášeči se začínají specializovat a „*literární projev byl často opravdovým dialogem mezi přednášečem a publikem, a to tím spíše, že přednášeč musel reagovat na chování publika během přednesu*“<sup>69</sup>.

Raně středověké písemnictví bylo, jak jsem výše zmínila, spojeno s šířením

---

<sup>66</sup> CURŮN, František. *Vývoj českého jazyka a dialektologie*. 1. vydání. Praha, nakladatelství SPN, 1964. Str. 29-30, 101-102. ISBN neuvedeno.

<sup>67</sup> HAVRÁNEK, Bohuslav - HRABÁK, Josef. *Výbor z české literatury od počátků po dobu Husovu*. 1. vydání. Praha, nakladatelství Československá akademie věd, 1957. Str. 6-7. ISBN neuvedeno.

<sup>68</sup> HRABÁK, Josef - JEŘÁBEK, Dušan - TICHÁ, Zdeňka. *Průvodce po dějinách české literatury*. 1. vydání. Praha, nakladatelství Orbis, 1976. Str. 12. ISBN neuvedeno.

<sup>69</sup> Tamtéž, str. 12.

křesťanství. To se odráželo i v charakteru literární tvorby, nyní se tedy krátce zmíním o vznikajících literárních žánrech. Mezi prvními se objevily legendy, které většinou sloužily liturgickým účelům, jelikož předčítání o skutcích světců neodmyslitelně patřilo k součásti uctívání. Měly však i praktické využití. Působily výchovně na publikum. v počátečních fázích dochází ke splynutí legend a kronik. Některé legendy můžeme právem považovat i za historické prameny. Sem řadíme *Život Konstantina a Metoděje*, který vzniká v přímé souvislosti s existencí věrozvěstů, a nesmím zapomenout ani na dvě *legendy o sv. Václavu*. Dále vznikají duchovní zpěvy, a to jak ve staroslověnině, tak i latině. Posledním literárním druhem, který bych ráda zmínila, byla kázání, skládaná opět ve staroslověnině a v latině. Vznikala v jazycích, v nichž byla pronášena, ačkoli česky psaná kázání byla pro potřebu duchovenstva zapisovaná latinsky.<sup>70</sup>

Do konce 13. století byla staročeština jazykem bohoslužebním, ale stále nebyla jazykem vznikající literární tvorby. v době Přemyslovců na našem území stála proti sobě literatura staroslověnská a latinská, přičemž obě měly významné postavení.<sup>71</sup> Po smrti Metoděje odešli jeho žáci právě do přemyslovských Čech. Zde měla vedoucí postavení latina. Staroslověnský jazyk si ale zachovával svou sílu (došlo k překladům náročných latinských textů, např. legendy o sv. Václavovi, zvané Gumpoldovy<sup>72</sup>). Jejím hlavním centrem se stal Sázavský klášter (měl styky s Kyjevskou Rusí), kde přetrval do přelomu 11. a 12. století.<sup>73</sup> v tomto období došlo k zákazu slovanské bohoslužby a staroslověnině přestala existovat. Následující století bylo ve znamení převahy latinského jazyka v psané kultuře.

Mezi nejstarší latinské žánry vzniklé na našem území patřily legendy, které se svou stručností zpočátku podobaly legendám staroslověnským. v následující vývojové fázi vznikaly texty složitější. Příkladem byl *Život sv. Vojtěcha*. Za vrchol latinské literatury byla považovaná *Kosmova Kronika česká*, která se snažila o chronologické zachycení událostí na území Čech. Kronika měla umělecký ráz, Kosmas používá řečnických prostředků.<sup>74</sup> Rozdíl

---

<sup>70</sup> HAVRÁNEK, Bohuslav - HRABÁK, Josef. *Výbor z české literatury od počátku po dobu Husovu*. 1. vydání. Praha, nakladatelství Československá akademie věd, 1957. Str. 7-8. ISBN neuvedeno.

<sup>71</sup> Tamtéž, str. 9.

<sup>72</sup> Tamtéž, str. 9.

<sup>73</sup> HRABÁK, Josef - JEŘÁBEK, Dušan - TICHÁ, Zdeňka. *Průvodce po dějinách české literatury*. 1. vydání. Praha, nakladatelství Orbis, 1976. Str. 23. ISBN neuvedeno.

<sup>74</sup> HAVRÁNEK, Bohuslav - HRABÁK, Josef. *Výbor z české literatury od počátku po dobu Husovu*. 1. vydání. Praha, nakladatelství Československá akademie věd, 1957. Str. 9. ISBN neuvedeno.

mezi úrovní tvorby staročeské a latinské nebyl výrazný. Staročeské literární památky byly anonymními díly. Tento jev nebyl tolik razantní v literatuře latinské, ale o anonymitě literární tvorby se zmíním později.

Od konce 13. století docházelo k zesvětštění literatury a zintenzivnění tvorby, což byl jev podmíněn jak hospodářským rozvojem, tak změnou ve společenské hierarchii.<sup>75</sup> Rozvoj literatury šel ruku v ruce s rozvojem gotického slohu. Šlechta a panovnický dvůr nalézali sympatie v německém jazyce. Čeština tak musela obstát v dvojí konkurenci. Jednou byla latinská tvorba, druhou pak německá literatura. Literatura se počesťovala, zároveň vznikalo v tvorbě nové úsilí. Tím byla snaha o to, aby se literatura stala jazykem lidu a měla hájit zájmy širších kruhů obyvatelstva. První impuls přišel od vládnoucí vrstvy, která spatřovala stále větší konkurenci v sílících městech. v české tvorbě hledala oporu. Literatura tak byla vytvářena pro lid, ale stále hájila práva příslušníků feudálního stavu.<sup>76</sup>

V pozdním středověku tedy vznikala literatura česká i latinská. „*Česká tvorba však postupně přestává mít význam jen okrajový; přibývá jí a rychle se rozrůstá, takže se mění vzájemný poměr literatury psané česky a literatury psané latinsky*“<sup>77</sup>. Krom duchovní tematiky vznikaly i texty se světskými náměty, což vedlo k rychlému rozvoji české literatury. O tvorbu se začala zajímat i šlechta, což neznamenovalo, že literaturu sama psala. Literatura odrážela jejich vztah ke světu a okolí. Sledované období bylo úzce spjato se vznikem měst, která se záhy stala soupeřem šlechty.<sup>78</sup> Ta ve vznikající literatuře hledala oporu a snažila se skrze ní řešit spory s panovníkem i městy. Pozdně středověká tvorba pracovala především s jedním typem literárního hrdiny. Tím je šlechtická postava rytíře.<sup>79</sup>

V době Karla IV. česká literární tvorba nabírala na významu. Můžeme jí rozdělit na dva proudy. První byl progresivní<sup>80</sup>, soustředící se na soudobé problémy a druhý byl

---

<sup>75</sup> HRABÁK, Josef - JEŘÁBEK, Dušan - TICHÁ, Zdeňka. *Průvodce po dějinách české literatury*. 1. vydání. Praha, nakladatelství Orbis, 1976. Str. 30-31. ISBN neuvedeno.

<sup>76</sup> HAVRÁNEK, Bohuslav - HRABÁK, Josef. *Výbor z české literatury od počátku po dobu Husovu*. 1. vydání. Praha, nakladatelství Československá akademie věd, 1957. Str. 10-11. ISBN neuvedeno.

<sup>77</sup> Tamtéž, str. 11.

<sup>78</sup> HRABÁK, Josef - JEŘÁBEK, Dušan - TICHÁ, Zdeňka. *Průvodce po dějinách české literatury*. 1. vydání. Praha, nakladatelství Orbis, 1976. Str. 31. ISBN neuvedeno.

<sup>79</sup> HAVRÁNEK, Bohuslav - HRABÁK, Josef. *Výbor z české literatury od počátku po dobu Husovu*. 1. vydání. Praha, nakladatelství Československá akademie věd, 1957. Str. 11. ISBN neuvedeno.

<sup>80</sup> HRABÁK, Josef. *Tisíc let české poezie: I. Stará česká poezie*. 1. vydání. Praha, nakladatelství Československý spisovatel, 1974. Str. 16. ISBN neuvedeno.

konzervativní, který směřoval ke konvenčnosti. Progresivní literatura byla jakousi předzvěstí literatury husitské, která prostřednictvím českého jazyka přímo promlouvala k nevzdělaným vrstvám obyvatel.<sup>81</sup>

Ona progresivní, česky psaná literatura, byla prezentovaná dramatem a satirickým básnictvím. Drama bylo celé 14. století liturgického charakteru. Nejprve vznikalo v latinském jazyce, kam se postupně připojoval český překlad, který se rozrůstal a přinášel nové motivy, zobrazující i všední dění. Klasickým příkladem takto dvojjazyčného díla je drama *Mastičkář*. Ve sledovaném období vznikala i epická poesie, která byla charakteristická především legendami. Jednou z nich je i *Legenda o sv. Kateřině*. Satirické básnictví bylo charakteristické útočností proti stávajícím společenským poměrům. Řadíme sem například *Podkoního a žáka* či satiry z Hradeckého rukopisu.<sup>82</sup>

V průběhu druhé poloviny 14. století se vyvíjela česká lyrika. Jednalo se o skladby duchovního charakteru i světského. Česká lyrika pak byla ve většině případů zastoupena písní. Zatímco duchovní písně byly přípravou pro husitskou poezii, světské písně zasahovaly všechny kulturní sféry. Jednalo se o krátké literární památky, které byly z velké části anonymní a nedochovaly se nám celé a v původní verzi. Staročeská lyrika byla ve znamení symboliky a alegorie, naopak „v přírodním líčení staročeská lyrika záliby nemá; je to ovšem pochopitelné s hlediska 14. Století, které se snažilo zachycovat jen jevy neměnné a nikoli individuální“<sup>83</sup>. Na významu získávaly také písně lidové, které se obracely k nevzdělaným vrstvám.<sup>84</sup> Na prahu 14. století autoři projevovali zájem o legendistiku, přičemž zkomponovali gotickou kulturu s českou myslí. Skladatelé se soustředili na duchovní píseň a alegorii.<sup>85</sup>

Nejdelší tradici duchovní tvorby měla lyrika, která se vyvíjela dříve než epika, ale svého rozmachu dosáhla až ve 14. století. Docházelo ke vzniku nových tematických okruhů a poezie světské. Ve sledovaném období vynikala především duchovní lyrika, do které řadíme

---

<sup>81</sup> HAVRÁNEK, Bohuslav - HRABÁK, Josef. *Výbor z české literatury od počátku po dobu Husovu*. 1. vydání. Praha, nakladatelství Československá akademie věd, 1957. Str. 15. ISBN neuvedeno.

<sup>82</sup> Tamtéž, str. 17-19.

<sup>83</sup> HAVRÁNEK, Bohuslav - HRABÁK, Josef. *Výbor z české literatury od počátku po dobu Husovu*. 1. vydání. Praha, nakladatelství Československá akademie věd, 1957. Str. 20. ISBN neuvedeno.

<sup>84</sup> Tamtéž, str. 20-21.

<sup>85</sup> NOVÁK, Arne. *Dějiny českého písemnictví*. 3. vydání. Praha, nakladatelství Brána s.r.o., 1994. Str. 34,36. ISBN 80-901783-0-8.



duchovní píseň, veršovanou modlitbu nebo veršované kázání.<sup>86</sup> Můžeme sem zařadit i texty, které sice byly určeny pro hlasité předčítání širokým vrstvám obyvatel, ale „...*funkci duchovní písně, veršované modlitby ani veršovaného kázání neměly*“<sup>87</sup>.

Duchovní písně se objevovaly v národním jazyce jak při bohoslužbách, tak i při soukromých modlitbách či poutích. Veršovanou modlitbu pak můžeme chápat jako rozhovor s Bohem či prosbu k Bohu. Tomuto literárnímu žánru věnoval svou pozornost už Tomáš Štítný. Oba zmíněné podruhy duchovní lyriky vykazují i epické prvky. Hlavním z nich zůstává epický obsah, který se stává základním kamenem pro lyrické rozvíjení myšlenek. Základní funkcí veršovaného kázání bylo přimět široké posluchače k pokání za své hříchy.<sup>88</sup>

Vynikala i lyrika milostná (tvoří ji převážně studenti), satirická a reflexní. Ta odrážela soudobé poměry v zemi, spory mezi jednotlivými vrstvami obyvatel a z velké části sloužila i jako nástroj církve.<sup>89</sup>

### 3.5. Problematika anonymity v české literatuře

V této kapitole bych se ráda zaměřila na otázku anonymity v české středověké literatuře. Zásadním zdrojem informací se pro mě v tuto chvíli stává studie od Antonína Škarky a studie Jana Vilikovského, které mi pomohly odpovědět na otázky, zda je tato problematika charakteristickým rysem pouze česky psané tvorby a jaké jsou důvody a příčiny vzniku anonymních děl. Dalšími problémy, kterými jsem se zabývala, jsou i otázky týkající se zařazení autora do literární generace, do společenské vrstvy, datace vzniku díla a v neposlední řadě jsem svůj zájem obrátila na průlom v literatuře bez autorů.

Anonymita literatury byla celoevropským problémem vznikajících středověkých děl. U nás byl tento jev o to zřetelnější, protože známé pouze jedno jméno autora, tvořícího v počátečních fázích českého středověku. Tím byl Smil Flaška se svým dílem *Nová rada*. Nevíme proto nic o vzniku a životě naší poezie, zatímco v ostatních zemích bylo proslaveno několik významných jmen, podle kterých se posuzovala další díla bez jmen autorů. Anonymita českou literaturu tedy doprovázela od samých počátku, tedy 9. století, až po konec

---

<sup>86</sup> LEHÁR, Jan. *Česká středověká lyrika*. 1. vydání. Praha, nakladatelství Vyšehrad, 1990. Str. 57-59. ISBN 80-7021-015-X.

<sup>87</sup> LEHÁR, Jan. *Česká středověká lyrika*. 1. vydání. Praha, nakladatelství Vyšehrad, 1990. Str. 59. ISBN 80-7021-015-X.

<sup>88</sup> Tamtéž, str. 57-59.

<sup>89</sup> HAVRÁNEK, Bohuslav - HRABÁK, Josef. *Výbor z české literatury od počátku po dobu Husovu*. 1. vydání. Praha, nakladatelství Československá akademie věd, 1957. Str. 405-406. ISBN neuvedeno

století 15. Literatura bez uvedených jmen autorů se častěji vyskytovala, jak jsem výše zmínila, u děl psaných česky a je to problém, se kterým se musí vypořádat každý historik či badatel, jenž se zabývá tvorbou ve středověku. Za jedny z prvních autorů písničích česky můžeme považovat Tomáše ze Štítného a Smila Flaška z Pardubic, kteří tvořili ve 14. století.<sup>90</sup>

Anonymita v českém prostředí byla spojena právě se společenským postavením autora. Latina byla jazykem dominantním, nadnárodním, byla liturgickou řečí vzdělanců. Naopak čeština si své posluchače získala především v kruzích nevzdělaných, mezi které můžeme zařadit selský a robotní lid, měšťany a šlechtu, neznající latinský jazyk, a přesto prahnoucí po moderní tematice rytířské poezie. Soustředila se na témata, která nebyla typická pro latinskou tvorbu. Vznikající české písemnictví se tak od toho latinského odlišovalo tématickou strukturou, tvořenou především světskou lyrikou, dobrodružnou a rytířskou poezií. Česká literární tvorba tak měla širší uplatnění a dotýkala se většího společenského kruhu.<sup>91</sup>

Příčin anonymity literární tvorby bylo mnoho. Jeden z nich můžeme shledávat ve středověké mentalitě lidí. Lidé neměli zatím potřebu literární slávy. Dalším možným důvodem, proč v období středověku vznikal vysoký počet literárních textů bez uvedeného jména autora, mohlo být i společenské postavení literáta, jeho zaměstnání a také jeho vztah k publiku a objednatelům jeho prací.<sup>92</sup>

Za průlom do anonymity textů můžeme považovat latinské písemnictví, které vznikalo především ve nejvzdělanějších vrstvách středověké společnosti, v kruzích mezi knězi a řeholníky. Tvorba byla určena pro stejně vzdělané vrstvy obyvatel, nikoli pro prostý lid. Právě zde se uplatňuje snaha o autorizaci textů. Antonín Škarka uvádí, že vznikající latinská díla vyžadovala uvedení autora jména, které zaručovalo „autorská práva“. Můžeme pozorovat rozdíl v četnosti výskytu děl bez uvedených i u literárních druhů, které podléhají hierarchii. Anonymita se nejdéle zachovala u tvorby liturgické, duchovní, která byla určena k předčítání před širokými vrstvami lidí. Tyto texty byly charakteristické svou kolektivností. Často se vyskytovala i u legend, což je podle Antonína Škarky způsobeno snahou o navození pocitu, že dílo nebylo pouhým výplodem lidské fantazie, nýbrž že se jednalo o něco věčného a inspirováno Bohem.<sup>93</sup>

---

<sup>90</sup> VILIKOVSKÝ, Jan. *Písemnictví českého středověku*. 1. Vydání. Praha, nakladatelství Universum, 1948. Str. 13. ISBN neuváděno.

<sup>91</sup> Tamtéž, str. 8-9.

<sup>92</sup> Tamtéž, str. 7.

<sup>93</sup> Tamtéž, str. 8.

Dalším významný rozdíl mezi anonymní tvorbou latinskou a českou je v pátrání po možném autorovi. Zatímco u latinských skladeb hledáme literáta ve vyšších společenských vrstvách, které ovládaly latinský jazyk, u anonymních skladeb psaných česky, byla situace o poznání složitější. Nemůžeme s jistotou tvrdit, že básník skládající poezii dokázal své myšlenky i písemně zachytit, „*zdali nebyl jenom jeho skladatelem a recitátorem, snad přímo z povolání, ale o písemné zachycení svého výtvoru se nestaral*“<sup>94</sup>. Gramotnost také nebyla podmínkou skládání lyriky. O zapsání jeho literárního díla se mohl dále starat ten, kdo si text objednal nebo ten, komu se líbilo. Tato skutečnost ovšem neznamenala, že každý anonymní text pocházel od autora, který neuměl číst a psát, avšak tento fakt musíme brát v potaz, jelikož negramotnost byla vysoká a dotýkala se i významných autorů. Velká část dochovaného českého písemnictví vykazuje znaky, že se jedná o opisy nebo porušené záznamy psané popaměti. Další rozdílnost můžeme sledovat v zkoumání autorova původu. Některé básnické skladby sice prozrazují autorovy záliby či poukazují na autorovu znalost prostředí a povolání, ale na základě těchto rysů nemůžeme s určitostí tvrdit, zda básník, detailně popisující například rytířské prostředí, byl opravdu rytířem. Většina vznikajících děl měla knižní předlohu, jednalo se tedy o přetvoření již existujícího příběhu. Dalším faktorem, znemožňujícím rozuzlení původu autora, jsou i požadavky, které kladlo posluchačstvo na literáta. Ten se musel přizpůsobit potřebám svého publika, a proto vnášel do své tvorby i prvky, které byly jeho osobě cizí.<sup>95</sup>

V průběhu středověku existovali spisovatelé, kteří se snažili a chtěli se svou činností živit, což mohl být problém, z důvodu nevelkého množství možností, které spisovatel měl. Mohl se připojit k družině některého šlechtice, který mu zajistil existenci a básník se mu mohl odvděčit skládáním a šířením oslavných skladeb na svého patrona. Od 12. století, tedy v době rozkvětu rytířské kultury, byla přítomnost básníka na šlechtickém či královském dvoře považována za společenskou povinnost. v případě, že se básníkovi nepodařilo zabezpečit sebe sama, byl odkázán na putování po hradech a městech, kde recitoval své skladby před publikem, které se mu odvděčovalo odměnami, které byly stěžejní pro přežití literáta. Avšak profesionálních básníků bylo stále pomálu. Většina skládajících měla své civilní zaměstnání a literární tvorbě se věnovala jen okrajově.<sup>96</sup>

---

<sup>94</sup> ŠKARKA, Antonín. *Půl tisíciletí českého písemnictví*. 1. vydání. Praha, nakladatelství Odeon, 1986. Str. 9. ISBN nevedeno.

<sup>95</sup> Tamtéž, str. 9.

<sup>96</sup> VILIKOVSKÝ, Jan. *Písemnictví českého středověku*. 1. Vydání. Praha, nakladatelství Universum, 1948. Str. 15. ISBN nevedeno.

Koexistence latinské a česky psané literatury mě vede k zamyšlení, zda se tyto dva celky navzájem ovlivňovaly. Nejčastěji dochází k tomu, že česká literární tvorba čerpala inspiraci z té latinské. Tato skutečnost se odrážela i na mnou vybraných lyrických textech. První zmíním *Spor duše s tělem*. Originalita tvorby středověkých autorů byla chápána jinak než dnes. Prezentována byla především snahou o přepracování již existujícího díla. Tato skutečnost se týká i básně *Spor duše s tělem*. Jeho literární předlohou, jak se literární vědci domnívali, mohla být latinská skladba *Visio Philiberti*, vytvořené v polovině 13. století biskupem Robertem Grossetestem. Baťuskov však tuto skutečnost vyloučil a mnou sledovaný spor zařadil do skupiny hádek nevyjasněného původu.<sup>97</sup> Možnou předlohou může být i Písmo svaté, jakožto základní kámen křesťanství ovlivňující každodenní život středověkého člověka. Tuto domněnku ztvrdzuje i výskyt některých biblických postav v textu básně.<sup>98</sup> Vystupující postavy nevinné duše a hříšného těla „*má předobraz v boháči, o němž vypravuje známé podobenství Lukášova evangelia*“<sup>99</sup>. Docházelo i k jevu, kdy jedna česká skladba inspirovala druhou. Tak tomu je v případě *O nebezpečném času smrti*, který se stal inspirací pro skladbu *O bohatci*. v ní pak nalzáme okopírovaných celých dvanáct slok básně. Lyrický text *O nebezpečném času smrti* ovlivnil i skladbu *O bázni boží*.

---

<sup>97</sup> JAKOBSON, Roman. *Poetická funkce*. 1. vydání. Jinočany, nakladatelství H&H, 1995. Str. 328. ISBN 80-85787-83-0.

<sup>98</sup> HAVRÁNEK, Bohuslav - HRABÁK, Josef. *Výbor z české literatury od počátku po dobu Husovu*. 1. vydání. Praha, nakladatelství Československá akademie věd, 1957. Str. 221. ISBN neuvedeno.

<sup>99</sup> LEHÁR, Jan a kol. *Česká literatura od počátku k dnešku*. 2. vydání. Praha, nakladatelství Lidové noviny, 2008. Str. 73. ISBN 978-7106-963-8.

#### 4. Prameny

Tématika smrti se vyskytuje v mnoha podobách ve velké šále středověkých lyrických textů, avšak není možno je všechny v mé práci popsat a rozebrat. Vybrala jsem si proto devět skladeb, ve kterých se smrt, pocity s ní spojené a její příchod vyskytují. Mnou vybrané lyrické texty, které v této kapitole představím, jsou zástupci několika různých literárních žánrů. Na tomto místě je proto charakterizuji, abych tak nemusela činit u každého popisu lyrického textu.

Hádka byla oblíbeným středověkým literárním žánrem, jehož kořeny sahají do antiky. Byla zároveň i často zpracovávaným tématem. Lyrické disputace vznikaly nejprve v latinské tvorbě, ale s rostoucí oblibou se stávaly literárním tématem i ve tvorbě národní. Pro žánr se ustálilo několik názvů, v českém prostředí se ujalo označení hádka, svár či rozmlouvání. k obsahové proměně žánru došlo v době husitské, kdy se ze skladeb sice nevytratila estetická funkce, ale měla silně agitační zaměření a odrážela politickou, náboženskou situaci. Spor patřil mezi jeden z nejčastěji ztvárněných lyrických žánrů. Představují se nám v něm dvě rozdílné strany, které vznášejí své argumenty, přičemž cílem bylo zpochybnit protivníkovy tvrzení a zároveň ho zesměšnit a porazit a domoci se uznání své pravdy. Spor je ve většině případů ukončen poslední vynesenu větou vítězné strany. Poražený přiznává svou prohru mlčením. Disputace se týkaly velké škály témat, počínaje politickými a náboženskými motivy, konče společenskou problematikou. Ačkoli vznikající spory mohly být psány v satirické rovině, jejich jediným cílem nebylo jen pobavení publika, ale vždy vedly posluchače k zamyšlení nad řešenou problematikou.<sup>100</sup> Hádka se pak vyskytuje hned ve vybraných lyrických textech.

Veršované kázání mohlo být určeno přímo k přednesu z kazatelny, nebo mohlo sloužit kazatelům jako pomůcka a zároveň návod na vypracování vlastního kázání. Podle Antonína Škarky mohlo také sloužit věřícím křesťanům jako náhrada za mluvené slovo kazatele a jako zdroj rozjímání nad náboženskými otázkami. Hlavním cílem veršovaného kázání bylo přimět posluchače či čtenáře k pokání, nebo přemýšlení nad křesťanským životem.<sup>101</sup>

Původ duchovních písní úzce souvisí s veršovanými modlitbami, vznikaly z církevních hymnů. Podle Jana Vilikovského nebyly skládány jen pro zpěv v kostele, ale i pro recitaci, přednes a zpěv při soukromých příležitostech. Jsou dokladem hlubokého

---

<sup>100</sup> JAKOBSON, Roman. *Poetická funkce*. 1. vydání. Jinočany, nakladatelství H&H, 1995. Str. 328. ISBN 80-85787-83-0.

<sup>101</sup> ŠKARKA, Antonín. *Půl tisíciletí českého písemnictví*. 1. vydání. Praha, nakladatelství Odeon, 1986. Str. 94-95. ISBN neuvedeno.

náboženského citění české středověké společnosti. U českých duchovních písní se uplatňovaly principy, které byly charakteristické pro básnictví latinské. Jedním z těchto znaků bylo lyrické zpracování epického tématu.<sup>102</sup>

Jak jsem zmínila, veršovaná modlitba vznikala v souvislosti s duchovní písní. Byla určena především pro lidi, kteří se nespokojili jen s bohoslužbou a kázáním. Své náboženské citění chtěli rozvíjet i v soukromí. Veršované modlitby se hlasitě předčítaly a recitovaly. Některé středověké modlitby pak byly opatřeny nápěvem, což potvrzuje domněnku Jana Vilikovského, že jejich vznik souvisel se vznikem duchovních písní.<sup>103</sup>

#### 4.1. Spor duše s tělem<sup>104</sup>

*Spor duše s tělem* vzniká po roce 1320 a patří mezi malé procento českých básní, které můžeme přesně datovat. Autor skladby se v textu zmiňuje o úmrtí mohuškého arcibiskupa, rádce českých králů a lékaře, Petra z Aspeltu. Ten zemřel v roce 1320, přičemž autor skladby se o této události zmiňuje jako o dosud živé.<sup>105</sup>

Originalita *Sporu duše s tělem* zůstává nevyjasněnou otázkou. Někteří literární vědci zastávají názor, že jeho literární předlohou byl latinský text *Visio Philiberti*, vytvořený v polovině 13. století Robertem Grossetestem. Opozice, v čele s Baťuskovem, však tuto skutečnost vyloučila. *Spor duše s tělem* zároveň zařadila do skupiny středověkých hádek, jejichž původ není jasný.<sup>106</sup>

Skladba se nám nedochovala v původním znění, ale jako neúplný opis z rukopisu pocházejícího z 15. století a autor je neznámý. Antonín Škarka ve své studii z *problematiky českého gotického básnictví*<sup>107</sup> uvádí, že *Spor duše s tělem* byl až do nedávna vnímán jako skladba tendenční, přičemž sám Škarka se přiklání ke stanovisku, že se jedná o dílo určené

---

<sup>102</sup> VILIKOVSKÝ, Jan. *Staročeská lyrika*. 2. vydání. Praha, nakladatelství Melantrich, 1940. Str. 18-19,21. ISBN neuvedeno.

<sup>103</sup> Tamtéž, str. 18-19.

<sup>104</sup> JAKOBSON, Roman. *Spor duše s tělem, O nebezpečném času smrti: S úvodní studií Romana Jakobsona*. 2. vydání. Praha, nakladatelství BB art, 2002. Str. 55-93. ISBN 80-7257-743-3.

<sup>105</sup> LEHÁR, Jan a kol. *Česká literatura od počátku k dnešku*. 2. vydání. Praha, nakladatelství Lidové noviny, 2008. Str. 73. ISBN 978-7106-963-8.

<sup>106</sup> JAKOBSON, Roman. *Poetická funkce*. 1. vydání. Jinočany, nakladatelství H&H, 1995. Str. 328. ISBN 80-85787-83-0.

<sup>107</sup> ŠKARKA, Antonín. *Půl tisíciletí českého písemnictví*. 1. vydání. Praha, nakladatelství Odeon, 1986. Str. 48,105. ISBN neuvedeno.

k přednesu před širokými vrstvami lidí, o veršované kázání. Škarka dále uvádí, že kazatelské znaky se vyskytují nejen v tématu samotném, což představuje pokání duše, ale i v slovníku, který je v básni použit. „*Řečnické a kazatelské zaměření básně proniká hned v prvním slovu exordia „Slyš“, které se pak důrazně ozve ještě v dalších verších*“<sup>108</sup>. Tuto skutečnost potvrzuje i zvolání, kterým začíná proslov duše „*Benedic! Rač požehnatí..*“ (v. 67)<sup>109</sup>. Toto slovní spojení se v průběhu středověku používalo především při kazatelské činnosti, která začínala prosbou k Bohu. To, že skladba *Spor duše s tělem* je veršované kázání podpírá i struktura dialogu, vedený mezi duší a tělem, který je svou dramatickostí určen pro dva přednášeče s takřka hereckým nadáním. Navíc samotná vážnost tématu odpovídá situování přednesu do kostela.<sup>110</sup> s Antonínem Škarkou sdílím názor, že se jedná o veršované kázání určené pro přednes před lidmi v kostele, přičemž skladba měla působit mravokárně.

Mnou sledovaný *Spor duše s tělem* se od ostatních básní s podobnou tematikou<sup>111</sup> liší. Velká část děje skladby se odehrává ještě před smrtí člověka. Smrt samotná přichází až v průběhu básně, přičemž je zmíněna jen velmi stručně. Hádky samotná probíhá mezi tělem a duší o tom, kdo z nich nese větší odpovědnost za hříchy spáchané během života. Dalším specifickým rysem lyrické skladby je absolutní nezasahování autora do probíhající hádky.

Celá skladba pojednává o sporu duše s tělem. Zatímco duše vyžaduje na tělu pokání za spáchané hříchy, tělo tuto myšlenku nepřipouští. Odmítavý postoj těla pak může být výsledkem vědomí, že zatímco duše bude souzena u Posledního soudu, tělo se tento proces nedotkne. Většina skladby je tak zaměřena na nářky a prosby duše. v závěru textu, po příchodu smrti, se děj přesouvá k Poslednímu soudu a k vážení hříchů duše. Zde do skladby vstupují i další postavy. Těmi je Panna Marie, Ježíš Kristus či Spravedlnost. v této fázi lyrického textu dochází k zintenzivnění proseb duše za odpuštění hříchů a tělo zcela mizí ze scény. Konec skladby, jak jsem zmínila, se nám nedochoval, ale z proslovu Spravedlnosti lze předpokládat, že duše nebyla vržena do pekel, ale že došla věčné spásy.

Roman Jakobson ve své úvodní studii uvádí, že záměrem vystupující Duše není vytvářet nátlak na Tělo a snažit se ho přetvořit. Spíše se snaží o povznesení vlastní nevinny na

---

<sup>108</sup> Tamtéž, str. 105.

<sup>109</sup> JAKOBSON, Roman. *Spor duše s tělem, O nebezpečném času smrti. S úvodní studií Romana Jakobsna*. 2. vydání. Brno, nakladatelství Versus, 2002. Str. 57. ISBN 80-7257-743-3

<sup>110</sup> ŠKARKA, Antonín. *Půl tisíciletí českého písemnictví*. 1. vydání. Praha, nakladatelství Odeon, 1986. Str. 105-106. ISBN nevedeno.

<sup>111</sup> Tj. s tematikou hádky duše s tělem o spáchaných hříších a o snaze dovést tělo k pokání.

úkor hříšného těla a připomenutí vlastní čistotu nebesům. Za povšimnutí stojí také skutečnost, že v celé básni se nevyskytuje člověk, nositel těla a duše. Není zmíněn hlavními disputanti a ani samotným skladatelem. Duše a tělo zde vystupují jako samostatné osoby, mající svou vlastní duši a své tělo.<sup>112</sup>

#### 4.2. O nebezpečném času smrti<sup>113</sup>

Druhá skladba, které ve své bakalářské práci věnuji pozornost, je *O nebezpečném času smrti* často zvaná také *O smrtelnosti*<sup>114</sup>. Text pochází přibližně z 30. let 14. století. Lyrická skladba se nám zachovala ve třech rukopisech- ve Svatovítském rukopisu, v rukopisu univerzitní knihovny v Praze a poslední v kapitulní knihovně v Praze. Nejlépe zachovanou básní je ta, která pochází ze Svatovítského rukopisu.<sup>115</sup> Autor skladby je neznámý.<sup>116</sup>

Skladba *O nebezpečném času smrti* je umělecká forma kázání, která měla přimět lidi k pokání líčením hrozivé a všudypřítomné Smrti. Jejím tématem je *memento mori*<sup>117</sup>. Text obsahuje více prvků přesvědčujících, než lyrických. Řeč samotná je pak ve dvou rovinách. První z nich je forma přísného rozkazu (naplňující většinu básně) a druhá je pak v podobě řeči prosební s prvky modlitby, což nás utvrzuje v přesvědčení, že se rovněž jako u *Sporu duše s tělem* jedná o veršované kázání. Mezi těmito dvěma složkami je lyrická vložka v podobě nářku duše. Jedná se o tradiční motiv, který dal podnět ke vzniku *Sporů*.<sup>118</sup>

Ve skladbě *O nebezpečném času smrti* nevystupují takřka žádné postavy. Hlavní roli zde hraje vypravěč, který promlouvá k publiku a varuje ho před smrtí, která je všudypřítomná. Dále také zmiňuje skutečnost, že lidé často nemyslí na blízkost smrti, což vede k páchání hříchů, jež po skonu způsobí zatracení duše. Vypravěč apeluje na svědomí publika, snaží se je

---

<sup>112</sup> JAKOBSON, Roman. *Spor duše s tělem, O nebezpečném času smrti. S úvodní studií Romana Jakobsna*. 2. vydání. Brno, nakladatelství Versus, 2002. Str. 35-38. ISBN 80-7257-743-3.

<sup>113</sup> Tamtéž, str. 97-113.

<sup>114</sup> ŠKARKA, Antonín. *Půl tisíciletí českého písemnictví*. 1. vydání. Praha, nakladatelství Odeon, 1986. Str. 104. ISBN neuvedeno.

<sup>115</sup> Jednotlivé verze se od sebe liší, ale zároveň se navzájem doplňují. Ve zmíněném Svatovítském rukopisu chybí některé verše či celé sloky, proto k rekonstrukci posloužily druhé dvě dochované verze básně. Jejich rozdíl dále spočívá v užití jazyka, kdy Rukopis svatovítský odstraňuje anarchismy.

<sup>116</sup> JAKOBSON, Roman. *Spor duše s tělem, O nebezpečném času smrti. S úvodní studií Romana Jakobsna*. 2. vydání. Brno, nakladatelství Versus, 2002. Str. 43-45. ISBN 80-7257-743-3.

<sup>117</sup> Tj. pamatuj na smrt.

<sup>118</sup> JAKOBSON, Roman. *Poetická funkce*. 1. vydání. Jinočany, nakladatelství H&H, 1995. Str. 335. ISBN 80-85787-83-0.



skladbou dovést k časnému pokání, které může spasit jejich duši. Hlavní postavou v lyrické skladbě je smrt, která zde není vyličená jako osoba, nýbrž prostupuje celý text. Je nebezpečím i spravedlností.

Jak jsem zmínila v předchozím odstavci, báseň je složena na téma *memento mori* a měla zásadní vliv na další vznikající staročeské skladby. Mezi ně patří i lyrický text *O bohatci*, jenž budu rozebírat později, který kopíruje celých dvanáct slok sledované básně a i strofika je napodobená.<sup>119</sup> Báseň, ačkoli byla pod přímým vlivem *O nebezpečném času smrti*, nezaobírá se úvahami nad smrtí a pokání, nelíčí ani majestátnost smrti. Vypráví příběh bohatce, který lpí na svém majetku a odmítá pokání. Hlavní postava pak umírá bez zaopatření svátostí.<sup>120</sup>

### 4.3. Smrt<sup>121</sup>

Skladba *Smrt* se nám dochovala z rukopisu z roku 1426 a pochází přibližně z první poloviny 14. století. Báseň *Smrt* má autora neznámého, ale díky tématice a slokové podobě s básní *Pravda*, lze obě díla připsat jednomu autorovi. Dalším společným rysem je i zpracování *locorum communium*, jakožto moralistické literatury. Skladba *Smrt* se nám dochovala v celém znění.<sup>122</sup>

Ve středověku vzniká vedle lyriky milostné také lyrika reflexní. Jedná se o reakci a odraz dobových poměrů. Ačkoli skladba *Smrt* neřeší problémy své doby, je odrazem mentality lidí. Vyobrazuje pomíjivost lidského života a zmiňuje nevyhnutelnost smrti, která lidem naháněla strach. v básni nechybí ani klasický spor duše a těla.<sup>123</sup>

Hlavní postavou v celé skladbě je smrt, která zde nevystupuje jako osoba, nýbrž jako všudypřítomnost, jež doprovází celou skladbu. Opět se jedná o varování před hříšným způsobem života, který vede k ztracení duše. Ve skladbě se vyskytuje, leč jen ve čtyřech verších, také spor duše s tělem. i zde je obviněno tělo z hříchů, které budou po smrti znamenat

---

<sup>119</sup> JAKOBSON, Roman. *Spor duše s tělem, O nebezpečném času smrti. S úvodní studií Romana Jakobsna*. 2. vydání. Brno, nakladatelství Versus, 2002. Str. 44. ISBN 80-7257-743-3.

<sup>120</sup> ŠKARKA, Antonín. *Půl tisíciletí českého písemnictví*. 1. vydání. Praha, nakladatelství Odeon, 1986. Str. 105. ISBN neuváděno.

<sup>121</sup> LEHÁR, Jan. *Česká středověká lyrika*. 1. vydání. Praha, nakladatelství Vyšehrad, 1990. Str. 205-206. ISBN 80-7021-015-X.

<sup>122</sup> Tamtéž, str. 68-69.

<sup>123</sup> HAVRÁNEK, Bohuslav - HRABÁK, Josef. *Výbor z české literatury od počátku po dobu Husovu*. 1. vydání. Praha, nakladatelství Československá akademie věd, 1957. Str. 405. ISBN neuváděno.

věčné zatracení duše. Výrazným prvkem celé skladby je vypravěč a autor v jedné osobě, který se snaží apelovat na lidské svědomí a zároveň lidem připomíná marnost pozemského života.

#### 4.4. O Bázni boží<sup>124</sup>

Lyrická skladba *O bázni boží* vzniká přibližně v polovině 14. století a autor je neznámý. Dochovala se nám v celém znění. Skladba byla nalezena ve dvou rukopisech z první poloviny 16. století. Uspořádání veršů je zde podobné jako ve skladbě *O nebezpečném času smrti*. Lyrický text *O bázni boží* vznikal pod jeho přímým vlivem.<sup>125</sup>

Jedná se o veršované kázání, které promlouvá k publiku a snaží se apelovat na jeho svědomí. Stejně tak, jak tomu bylo u předešlé skladby, i v textu *O bázni boží* je cítit silná pozice vypravěče s autorem v jedné osobě. Celá skladba je pak prostoupena postavou smrti, která je i zde všudypřítomná. Autor poukazuje na marnost lidského života a peněz. Tuto skutečnost pak podpírá i příklady významných osob, kterým sláva nepomohla před smrtí. Snaží se zároveň apelovat na svědomí publika a tím ho dovést k pokání.

#### 4.5. Pravda<sup>126</sup>

Píseň *Pravda* pochází od neznámého autora a vznikla přibližně v první polovině 14. století. Dochovala se nám v celém znění v rukopisu z roku 1426. Skladbu můžeme zařadit do lyriky reflexivní, tedy patří mezi skladby, které odrážejí soudobé problémy a jsou kritikou současného světa. Problémy jsou zde v souvislosti se stávajícím řádem společnosti. Autor skladby vnesl do textu naprostou rezignovanost, která souvisí se ztrátou naděje v jakoukoliv formu nápravy. Jeho útěchou je smrt, která je jediná spravedlivá.<sup>127</sup> Jan Vilikovský ve své publikaci *Staročeská lyrika* popírá fakt, že na základě reflexní lyriky vyrostlo revoluční hnutí, a zároveň odůvodňuje své stanovisko skutečností, že reflexní lyrika vznikala i v jiných obdobích středověku a zároveň se rodila na místech, které s reformací nemají žádný vztah. Rostoucí počet takto laděných textů pak lze vysvětlit stále se zvětšující propastí mezi reálným světem a královstvím nebeským.<sup>128</sup>

---

<sup>124</sup> LEHÁR, Jan. *Česká středověká lyrika*. 1. vydání. Praha, nakladatelství Vyšehrad, 1990. Str. 203-204. ISBN 80-7021-015-X.

<sup>125</sup> Tamtéž, str. 343.

<sup>126</sup> VILIKOVSKÝ, Jan. *Staročeská lyrika*. 2. vydání. Praha, nakladatelství Melantrich, 1940. Str. 101-105. ISBN neuvedeno.

<sup>127</sup> Tamtéž, str. 15-16.

<sup>128</sup> VILIKOVSKÝ, Jan. *Staročeská lyrika*. 2. vydání. Praha, nakladatelství Melantrich, 1940. Str. 14-16. ISBN neuvedeno.

Skladba *O bázni boží* pojednává o soudobých poměrech. Autor, který je zároveň vypravěčem, zde popisuje zkaženost společnosti, jenž již není založená na lidských ctnostech, ale prioritou se stalo bohatství. Pravda v popisovaném světě nemá místo. Vypravěč zde zároveň hovoří o smrti, která je zde vyobrazena jako jediný řád světa, jako spravedlnost, jenž nedělá rozdíly.

#### 4.6. Píseň o ženách<sup>129</sup>

*Píseň o ženách* se nám dochovala v celém znění ve dvou rukopisech z druhé poloviny 15. století. Skladba sama pak vznikla přibližně v první polovině 15. století a její autor je neznámý. Jedná se o protiženský lyrický text.

Píseň je zjevně inspirována Biblií, podobně jako ostatní skladby, což dokládá hned desátý verš skladby, který odkazuje na postavu Adama, jakožto muže čistého a nezkaženého, a Evu, která díky své tvrdohlavosti a neposlušnosti byla společně s Adamem vykázána z ráje. Jedná se tedy o skladbu silně protiženskou, přičemž autor zde ženy líčí jako příčinu všeho zla, což krom biblických odkazů dokládá i jedním příkladem ze světské historie. Autor zmiňuje zkaženost města Troje, což bylo způsobeno neblahým vlivem žen. Jan Vilikovský se domnívá, že skladba čerpá z obecně rozšířených latinských veršů.<sup>130</sup>

V celé skladbě hlavní roli hrají ženy, které jsou zde vyobrazeny jako zdroj všeho zla a hříchů. Muž pod jejich vedením je odsouzen ke zkáze a zatracení duše. Pro mou práci jsem si *Píseň o ženách* vybrala, kvůli rozboru hříchu, jenž je zde mnohokrát popisován.

#### 4.7. Vzdechnutí k Panně Marii<sup>131</sup>

Skladba se nám dochovala celá a ve dvou rukopisech. První pocházel z konce 15. století, avšak za 2. světové války se ztratil. Druhým je Svatovítský rukopis. Skladba pochází z konce 14. století a její autor je také neznámý.<sup>132</sup>

Jedná se o modlitbu k Panně Marii, kterou autor prosí o odpuštění spáchaných hříchů. Vypravěč zároveň má obavy z nenadálého příchodu smrti, který by znamenal zatracení duše. Tuto skladbu jsem si pro svou práci vybrala kvůli vyobrazení smrti, jakožto nebezpečí,

---

<sup>129</sup> Tamtéž, str. 114-117.

<sup>130</sup> Tamtéž, str. 16, 190-191.

<sup>131</sup> LEHÁR, Jan. *Česká středověká lyrika*. 1. vydání. Praha, nakladatelství Vyšehrad, 1990. Str. 171. ISBN 80-7021-015-X.

<sup>132</sup> LEHÁR, Jan. *Česká středověká lyrika*. 1. vydání. Praha, nakladatelství Vyšehrad, 1990. Str. 73, 322. ISBN 80-7021-015-X.

a hříchu, který vede k zatracení duše.

#### **4.8. O bohatci<sup>133</sup>**

Skladba *O bohatci* se nám dochovala v Hradeckém rukopisu. Vznikla v 60. letech 14. století. Autor skladby je neznámý, ale můžeme se domnívat, že se jedná o stejného literáta, který vytvořil i *O nebezpečném času smrti*. Tento fakt je podpořen skutečností, že úvod básně *O bohatci* je tvořen prvními 48 verši skladby *O nebezpečném času smrti*. Dalším spojovacím prvkem je i společné téma, tedy memento mori a samozřejmě snaha přimět posluchače k pokání a k životu dle křesťanských norem. Zásadní rozdíl pak je v prostředcích, kterými se báseň snaží dosáhnout svého cíle. Místo úvah a popisu děsivé smrti zmiňuje příběh o bohatci, který se zaobíral pouze svým majetkem, nekál se a to ani v tušení přichozí smrti. Umírá proto sám, bez udělení svátosti.<sup>134</sup>

Lyrický text *O bohatci* řadíme do tzv. didaktického básnictví. To se vyznačuje tendencemi poučit své publikum o křesťanství, snaží se je morálně povznést, poučit o uspořádání společnosti a zároveň přinutit k uznání této hierarchizace.<sup>135</sup>

Skladba pojednává o člověku, který si nepřipouštěl blízkost smrti a během svého života na ní nepamatoval. Žil hříšný život, jeho prioritou bylo bohatství, kterého se nechtěl vzdát ani na smrtelné posteli. Poté, co bohatec onemocněl, jeho rodina a přátelé vycítili blízkost smrti, a proto se snažila svého blízkého přemluvit k pokání. Jejich snaha však byla zbytečná. Umírající se odmítl vzdát svých zemských statků a od povolání kněze odmítl pomoc. Celá skladba pak končí smrtí bohatce.

#### **4.9. Ach nastavte na mé hříechy!<sup>136</sup>**

Skladba *Ach nastavte na mé hříechy!* se nám nedochovala v celém znění ve dvou rukopisech. Jeden pochází z první poloviny 15. století, druhý z 80. let 14. století. Lyrický text vznikl v druhé polovině 14. století a autor je neznámý.<sup>137</sup>

---

<sup>133</sup> PATERA, Adolf. *Hradecký rukopis*. Vydání neuvedeno. Praha, vydala Matice Česká, 1881. Str. 418-488. ISBN neuvedeno.

<sup>134</sup> ŠKARKA, Antonín. *Půl tisíciletí českého písemnictví*. 1. vydání. Praha, nakladatelství Odeon, 1986. Str. 104-105. ISBN neuvedeno.

<sup>135</sup> LEHÁR, Jan a kol. *Česká literatura od počátku k dnešku*. 2. vydání. Praha, nakladatelství Lidové noviny, 2008. Str. 74. ISBN 978-7106-963-8.

<sup>136</sup> LEHÁR, Jan. *Česká středověká lyrika*. 1. vydání. Praha, nakladatelství Vyšehrad, 1990. Str. 133-139. ISBN 80-7021-015-X.

<sup>137</sup> Tamtéž, str. 300.

Ach nastrojte na mé hříechy! je veršovaná modlitba. Tématicky se orientuje na Kristovo umučení a bolest. Jedná se o meditaci, která v sobě spojuje naslouchání Bohu skrz Písmo, myšlenkové propojení s Bohem a nakonec i kontakt s Bohem pomocí modlitby. Pro skladbu je charakteristické časté použití zvolacích vět. Je tedy možné se domnívat, že se autor pokoušel o co nejexpresivnější zapůsobení na publikum.<sup>138</sup>

Hlavní postavou celé skladby je vypravěč, který prosí Ježíše Krista o odpuštění všech na něm spáchaných hříchů. Tento lyrický text jsem si vybrala z důvodu vyobrazení hříchu, který předurčuje lidstvu věčné zatracení duše.

---

<sup>138</sup> Tamtéž, str. 73,300.

## **5. Vnímání smrti**

V této kapitole se věnuji problematice smrti a jejímu vlivu na lidové vrstvy obyvatel ve 14. století a první polovině 15. století. Zaměřila jsem se na dobovou mentalitu, rituály a strach, které doprovázejí skon člověka. Zároveň svou pozornost věnuji i církevní prezentaci smrti a života. Avšak plně si uvědomuji skutečnost, že církevní učení přímo ovlivňovalo středověkou mentalitu a rituály. Nelze tedy lidové chápání smrti zcela oddělit od církevního pojetí a učení. i tak se těmito dvěma složkám středověké kultury věnuji zvláště a snažím se vytyčit charakteristické znaky.

### **5.1. Smrt v lidovém chápání.**

Svou podkapitolu bych ráda začala zamyšlením nad tím, co pro středověkou společnost znamenal život a smrt. Život byl v raném a vrcholném středověku vnímán jako počátek smrti, přičemž skon člověka znamenal otevření brány do věčného života. v průběhu 14. století docházelo k postupnému rozvrácení křesťanského schématu a nastalo období zesvětštění lidského života. Ten pak přestal být chápán jako začátek smrti a rychle plynoucí přechodné období. Od pozdního středověku byl tedy život prezentován novým způsobem. Znamenal dostatečně dlouhý čas, během kterého měl každý jedinec šanci na splnění podmínek, které mu mohly umožnit vlastní spásu a vstup do věčného života.

Středověká společnost byla charakteristická značnými rozdíly v soukromém vlastnictví. Ve 14. a 15. století došlo ke změně smýšlení o soukromém majetku. Církev hlásala myšlenku, že lidský život by měl být prožit v souladu s božími zákony, každý člověk by měl myslet na čistotu své duše. Právě bohatství a velký majetek mohli odvádět pozornost od této duševní péče. Majetek tedy znamenal přítěž, který odváděl lidskou mysl od nebeských a duchovních věcí k těm světským. Umírající lidé si navíc byli vědomi, že po smrti jim bohatství a peníze nepomůžou. v posledních chvílích lidského života proto odkazovali svůj majetek rodině, církvi či bratrstvu. v průběhu středověku se lidská mentalita změnila i v souvislosti se změnou vnímání legálního získávání majetku i jeho způsobu správného využití. Tím mohlo být právě ono darování svého hmotného vlastnictví církvi. i tak ovšem přibývalo v pozdním středověku lidí, kteří bojovali s pokušením odejít z tohoto světa se zatvrzelým srdcem a bohatí. Ačkoli církev upozorňovala majetné umírající o hrozbě pekelných muk a pekla, pokud se dobrovolně nevzdají svého majetku, i tak existovalo mnoho případů, kdy se člověk i na prahu smrti svého bohatství nevzdal. Na konci středověku lidé začali lpět na svém majetku, což se odráželo především v oblasti umění. Stejně jako v počátečních fázích středověku, i nyní vznikala díla, která byla nadčasová, a smrt je

i v pozdním středověku nemohla ohrozit. Uměleckým dílům byl vdechnut život.<sup>139</sup>

Při zkoumání postojů pozdně středověké společnosti ke smrti je nutné se také zaměřit na příchod smrti samotné. Smrt paradoxně vysílala a stále vysílá jasné signály, které umírajícího upozorňovaly na příchod konce. Poskytovaly také dostatek času na uvědomění blízkosti smrti, přičemž pouze umírající člověk dokázal odhadnout, kolik času mu zbývalo. Pobožný středověk nerozlišoval nadpřirozené a přirozené znamení přicházející smrti. Neexistovala zde ostrá hranice, kterou vnímáme především v dnešní době. Mezi znamení, ohlašující konec života, patřila bolest, ale i sen, během něhož člověk viděl vlastní smrt, která opravdu následně v blízké době přišla.<sup>140</sup> Sen v podobě vidění byl významnou součástí středověkého církevního cítění. Jednalo se o cestu na onen svět, přičemž právě sen v podobě vidění významně přispěl k vytvoření fenoménu očištění, kam se přenášely duše věřících. Jak uvádí Jacques Le Goff, sen byl novým prostředkem kontaktu mezi mrtvými a živými. Bible však zastávala i odmítavý postoj ke snům, jakožto ke lživým viděním seslaným falešnými proroky v noci, za účelem vytvoření pokušení duše. Sny tak nemusely jen znamenat kontakt s dušemi odsouzenými do očištění, znamení brzkého příchodu smrti, ale mohly být i zkouškou.<sup>141</sup> Pokud se tedy některý z výstražných signálů dostavil a středověký člověk je ignoroval, mohl být vystaven posměchu, což znamenalo pro jedince potupu. Pokud byla smrt ohlášená, lidé se na ni mohli připravit. Ovšem i ve středověku lidé umírali shodou nešťastných náhod nebo nehod. v tomto případě byl skon člověka vnímán jako Boží hněv a tato forma smrti byla hanebná, bídná a naháněla lidem strach, jelikož smrt mohla člověka zastihnout s hříchem na svědomí, což by vedlo k zatracení duše.<sup>142</sup>

Ve chvíli, kdy se začaly projevovat jasné známky blížící se smrti, umírající ulehkl do předepsané polohy, tj. hlavou na západ, nohama k východu (směr Jeruzaléma), obličejem k nebesům a počal vzpomínat na osoby, které v průběhu svého života miloval, a na nabytý majetek. Umírající sice vyjádřil lítost nad končícím životem, ale smrti se nebál. Byl klidný a se svým osudem smířený. Po této počáteční fázi požádal člověk na pokraji života své blízké

---

<sup>139</sup> ARIÉS, Philippe. *Dějiny smrti: Díl 1.: Doba ležících*. 1. vydání. Praha, nakladatelství Argo, 2000. Str. 127-128,167-168. ISBN 80-7203-286-0.

<sup>140</sup> ARIÉS, Philippe. *Dějiny smrti: Díl 1.: Doba ležících*. 1. vydání. Praha, nakladatelství Argo, 2000. Str. 17-25. ISBN 80-7203-286-0.

<sup>141</sup> JACQUES, Le Goff – SCHMITT, Jean- Claude. *Encyklopedie středověku*. 1. vydání. Praha, nakladatelství Vyšehrad, 2008. Str. 691,700. ISBN 978-80-7021-917-1.

<sup>142</sup> ARIÉS, Philippe. *Dějiny smrti: Díl 1.: Doba ležících*. 1. vydání. Praha, nakladatelství Argo, 2000. Str. 17-25. ISBN 80-7203-286-0.

o odpuštění a sám také odpouštěl. Ty, co miloval, odkázal do péče Boha.<sup>143</sup> Umírající předával své životní zkušenosti svým dětem, objal je a vyslechl si slova útěchy. Blízcí zároveň prosili Boha o navrácení životních sil svému milovanému člověku, a to s velmi ultimativními požadavky, z čehož je možné vidět velmi blízký vztah mezi středověkými lidmi a Bohem či svatými.<sup>144</sup> Na scénu v tuto chvíli přišel kněz, který se stal od 12. století významnou oporou umírajícího. Duchovní nabízel člověku možnost zpovědi, posledního pomazání a také sepsání závěti. v pozdním středověku pak církevní hodnostáři využívali své modlitby k prohloubení křesťanského učení. Jejich kázání byla protkána řadou příběhů, popisující návrat mrtvých duší na zem, které zde prosily své příbuzné o přimluvu, jenž duším může pomoci ve zkrácení strávené doby v očistci. Mrtvý člověk tak ztrácí svou anonymitu.<sup>145</sup> Po příchodu kněze se umírající tedy vyzpovídal ze všech hříchů, kterých se za života dopustil a je mu uděleno poslední pomazání.<sup>146</sup> Poslední pomazání bylo prováděno knězem za pomoci posvátného oleje. Povoláný duchovní hodnostář pokřižoval nemocného na přesně stanovených místech<sup>147</sup> a na místech zranění. Při tomto pomazání byly pronášeny modlitby, které se přímo týkaly jednotlivých orgánů a jejich nesprávné funkci<sup>148</sup>.<sup>149</sup> Po poslední modlitbě nic nebránilo očekávanému příchodu smrti, která byla pro středověk i následující století charakteristická svou veřejnou povahou. Člověk byl zvyklý umírat v nějakém společenství či okruhu lidí, snad ze strachu ze samoty a neznáma. Při pomyšlení na smrt však lidé nepropadali existenčním úzkostem, tak jak tomu je často dnes, a nevnímali ji jako násilné proniknutí do života. Okamžiku smrti se nebáli. Jejich strach pramenil z pomyšlení na posmrtný soud, očistec nebo peklo, které bylo spojeno s věčnou bolestí a zatracením. Každý

---

<sup>143</sup> ARIÉS, Philippe. *Dějiny smrti: Díl 1.: Doba ležících*. 1. vydání. Praha, nakladatelství Argo, 2000. Str. 17-33, 163-168, 174-175. ISBN 80-7203-286-0.

<sup>144</sup> OHLER, Norbert. *Umírání a smrt ve středověku*. 1. vydání. Jinočany, nakladatelství H&H, 2001. Str. 64-67. ISBN 80-86022-69-2.

<sup>145</sup> JACQUES, Le Goff – SCHMITT, Jean- Claude. *Encyklopedie středověku*. 1. vydání. Praha, nakladatelství Vyšehrad, 2008. Str. 684. ISBN 978-80-7021-917-1.

<sup>146</sup> ARIÉS, Philippe. *Dějiny smrti: Díl 1.: Doba ležících*. 1. vydání. Praha, nakladatelství Argo, 2000. Str. 17-33, 163-168, 174-175. ISBN 80-7203-286-0.

<sup>147</sup> Hlava, oči, uši, nos, rty, krk, prsa, srdce, ramena, ruce, nohy.

<sup>148</sup> Tím nemám na mysli například špatné fungování srdce, ale pomazání rtů, které spáchaly hřích zločinnými řečmi aj.

<sup>149</sup> OHLER, Norbert. *Umírání a smrt ve středověku*. 1. vydání. Jinočany, nakladatelství H&H, 2001. Str. 74-78. ISBN 80-86022-69-2.



jedinec byl se svou smrtí smířen, avšak strach z Posledního soudu, jehož rozhodnutí uvrhne duši do pekelných muk, byl stále přítomen.<sup>150</sup>

Na přelomu středověku a novověku došlo k jisté změně v mentalitě lidí, kteří smrt nevnímali již jen jako odchod do jiného světa, nýbrž i jako konec života a biologický rozklad těla. Život nebyl počátkem konce, ale dobou, během které mohl každý jedinec usilovat o svou spásu. Vznikl fenomén naplněného života, během kterého se každý jedinec snaží naplnit svůj životopis dobrými skutky.<sup>151</sup>

Během svého života se každý křesťan pokoušel žít podle božího přikázání. i tak se každý dopustil hříchu. Jak jsem zmínila, umírající ve své poslední hodině života neměl strach ze smrti, nýbrž z toho, co přijde po ní. Středověké představy o posmrtném životě byly započaty Posledním soudem, během kterého každý člověk předloží svůj vlastní „životopis“, ve kterém byly zapsány všechny dobré skutky a hříchy, všichni lidé, na nichž mrtvý lpěl.<sup>152</sup> Poslední soud způsoboval křesťanům velké obavy. Byl okamžikem, při kterém se rozhodlo o dalším osudu duše. Jak uvádí Jacques Le Goff, Poslední soud měl dvě možné podoby průběhu. Jednou bylo okamžité přijetí mrtvého do království božího samotným Bohem či Ježíšem, čímž se duše vyhnula onomu soudu nebo pro ni byl pouhou formalitou. Druhá varianta hovoří o skutečnosti, že každá duše člověka musela čekat na konci věků do Posledního soudu. Ono místo „na konci věků“ pak bylo prezentováno dvěma způsoby. Prvním bylo vyobrazení prostoru, který byl protikladem pekla- nevyskytoval se zde oheň a ani muka. Druhou variantou, která přetrvává až do konce 13. století, byl popis „lůna Abrahámová“, které sice nebylo charakteristické pekelným utrpením, ale lidská duše byla zbavena pocitu štěstí.<sup>153</sup> Do této chvíle mohl zůstat, dle středověké mentality, mrtvý člověk na zemi i v podobě stínů a neměl doposud uzavřený svůj další osud. Jako napůl živá bytost se tak podle představ středověkých lidí mohl nebožtík vracet zpátky domů, kde prosil své blízké o modlitbu, která měla být přímluvou při rozhodování Posledního soudu. Na přelomu 14. a 15. století převládala myšlenka, že Poslední soud a zúčtování proběhne v hodinu biologické smrti.<sup>154</sup>

---

<sup>150</sup> ARIÉS, Philippe. *Dějiny smrti: Díl 1.: Doba ležících*. 1. vydání. Praha, nakladatelství Argo, 2000. Str. 17-33, 163-168, 174-175. ISBN 80-7203-286-0.

<sup>151</sup> Tamtéž, str. 17-33, 163-168, 174-175.

<sup>152</sup> Tamtéž, str. 129-142, 180-187.

<sup>153</sup> JACQUES, Le Goff – SCHMITT, Jean- Claude. *Encyklopedie středověku*. 1. vydání. Praha, nakladatelství Vyšehrad, 2008. Str. 457. ISBN 978-80-7021-917-1.

<sup>154</sup> ARIÉS, Philippe. *Dějiny smrti: Díl 1.: Doba ležících*. 1. vydání. Praha, nakladatelství Argo, 2000. Str. 129-142, 180-187. ISBN 80-7203-286-0.

Poslední soud pak byl představován Ježíšem Kristem, který seděl na božím trůnu a nahlížel do knih, v nichž byly zaznamenány skutky člověka. Celému procesu byli přítomni andělé, archanděl Gabriel, svatý Petr a sám Satan. Rozhodující chvílí bylo vážení duše, které ovlivnilo vynesený rozsudek. Ten byl definitivní a nevratný.<sup>155</sup>

Ve 12. století přichází svatý Augustin s rozdělením lidí do čtyř základních skupin. První byli lidé „zcela dobří“, jejichž duše po smrti byla směřována do ráje, dále lidi diferencoval na „zcela špatné“. Ti po skonu odcházeli rovnou do pekelných muk. Toto rozdělení však platilo i v předcházejících staletí. Nyní však sv. Augustin přichází s členěním na lidi „nezcela dobré“ a „nezcela špatné“. Ti byli zatěžkáni jen lehkými hříchy a o jejich osudu nebylo zcela rozhodnuto. Aby mohli odejít do království nebeského, museli podstoupit očistný proces, který byl podobný pekelnému ohni. Rodí se očištěc. Jeho lokalizace nebyla jednoduchá. Ve středověké mentalitě lidí převládal názor, že se jedná o předpekli, o spojovací článek mezi rájem a peklem. Do očištěce duše odcházeli ještě před Posledním soudem. To, jak dlouho zde budou, záviselo na množství spáchaných hříchů, na almužnách a modlitbách, jenž zaplatili pozůstalí a svému příbuznému tak zkrátili pobyt v očištěci. Posledním možným způsobem, jak opustit utrpení v očištěci, bylo vykoupení hříchů díky odpustkům. J. Le Goff uvádí důsledky vzniku očištěce. Mezi ně patřilo vyprázdnění pekla, stal se zdrojem přesného hodnocení hříchů a trestů. Došlo i k posílení moci církve nad zesnulým. Nyní mohli církevní hodnostáři zasahovat i do posmrtného života, především prodáváním odpustků a modlitbami, čímž se zmocnili i některých práv, která do této chvíle náležela pouze Bohu.<sup>156</sup>

Po smrti odešla duše člověka na onen svět. Představa o tomto světě se ustálila již v raném středověku a byla prezentována očištěcem, Posledním soudem, rájem a peklem. Ráj byl místem absolutního štěstí a spokojenosti, kde duše žily společně s Bohem. Bylo zde množství květin, plodů a celé místo bylo obeháno vysokou zdí z drahých kamenů. Naopak peklo bylo charakteristické věčným ohněm, děsivými výkřiky a pláčem. Barvami pekla byla rudá a černá, krajina byla složená z vysokých hor a smrdutých řek. Duše, které se sem dostaly pro své hříchy, trpěly věčnou bolestí, která jim byla způsobena ďábly. v pozdním středověku převládala i myšlenka, že je peklo rozděleno do kruhů podle vážnosti spáchaných hříchů.<sup>157</sup> Domnívám se, že právě toto vyobrazení pekla silně ovlivnilo postavení církve, ke které se

---

<sup>155</sup> JACQUES, Le Goff – SCHMITT, Jean- Claude. *Encyklopedie středověku*. 1. vydání. Praha, nakladatelství Vyšehrad, 2008. Str. 459. ISBN 978-80-7021-917-1.

<sup>156</sup> Tamtéž, str. 461-462.

<sup>157</sup> Tamtéž, str. 459-460.

obraceli lidé s prosbou o zproštění svých hříchů.

Philippe Ariés zavádí pojem *ochočená smrt*, který vystihuje vnímání smrti ve mnou sledovaném období. Termínem můžeme označit poklidný vztah mezi středověkým jedincem a smrtí, jejíž příchod byl často očekávaný. Na rozdíl od přiměřené lítosti, kterou projevoval umírající nad koncem svého života, smutek pozůstalých byl nespoutaný a divoký. v okamžiku smrti a těsně po skonu člověka propukali všichni přítomní v hlasitý pláč a křik, který byl ovšem často jen předstíraný. Na přelomu 14. a 15. století církevní hodnostáři povolili truchlení, jakožto formu uvolnění bolesti nad ochodem milované bytosti. Po udělení rozhrěšení a příchodu smrti tedy nastalo velké truchlení, po jehož vyvrcholení byl nebožtík odnesen z domu smutku na místo, kde měl být pohřben.<sup>158</sup>

Konec 14. století byl ve znamení začátku zádušních mší, které byly nejprve prováděny na hřbitovech. Strach ze zatracení tedy vedl pozůstalé k modlení se za mrtvého, jehož osud mohli do Posledního soudu stále ovlivnit. Přímluvní modlitby tak měly způsobit to, že duše mrtvého nepropadne pekelným mukám, ale jistou dobu strávila v očištění. Zde duše živořila a čekala na přímluvu živých příbuzných. Ta většinou přicházela v podobě modliteb, vykoupení hříchů pomocí finanční částky či ve formě mše.<sup>159</sup>

## 5.2. Církev a smrt

Pro mou práci je důležité představit také církev, jejíž působení silně ovlivnilo mentalitu lidí v celém středověku a i v stoletích následujících. Díky utvoření obrazu o síle učení této instituce můžeme lépe pochopit dobovou mentalitu a vnímání posledních věcí člověka, včetně smrti samotné.

Během pozdního středověku měla církev rozhodující slovo ve všech společenských a kulturních sférách. Působila na lidi výchovně a jejím cílem bylo provést křesťany hříšným světem ke spáse duše. Způsob, jakým církev ovlivňovala chápání smrti, jak pomáhal duchovní hodnostář připravit křesťany na příchod smrti, jak zformovala církev pohled na smrt a posmrtný život, a jakým způsobem asistoval kněz u umírajícího, jsem zmínila v předešlé podkapitole. Ptejme se tedy, jakými prostředky se církev snažila působit výchovně na své ovečky a jak postupovala při cestě za spásou jejich duší? Jedním možným způsobem, jak dosáhnout spásy duše u křesťanů, bylo udělováním svátostí. Těch je 7.

Každý křesťan, usilující o spásu duše, se během svého života měl nejen vyvarovat

---

<sup>158</sup> ARIÉS, Philippe. *Dějiny smrti: Díl 1.: Doba ležících*. 1. vydání. Praha, nakladatelství Argo, 2000. Str. 180-195. ISBN 80-7203-286-0.

<sup>159</sup> Tamtéž, str. 180-195.

hříchu, ale měl i přijmout svátosti, které byly symbolem boží milosti a odpuštění. První svátostí byl křest, který měl dvě formy a byl udělován knězem. Novorozeňata mohla být pokřtěna ponořením, nebo poléváním, jehož rozmach nastal především v druhé polovině 13. století. Křest představoval odpuštění prvotního hříchu Evy a jeho cílem tedy bylo otevření brány do světa křesťanství. Církev první svátosti přikládala velkou váhu, o čemž svědčí i velké množství svatyň, které byly věnovány Panně Marii. Ta podle středověkých legend probouzela mrtvá novorozeňata zpět k životu, aby mohla dostat křest z nouze.<sup>160</sup> Další svátost, jež souvisí se smrtelným hříchem a zatracením duše, byla zpověď, do které se počítá lítost, vyznání hříchů a zadostiučinění. Zpověď byla součástí bohoslužby, přičemž slova zde pronesená se kněz snažil ve zpovědnici ještě upevnit. Každému věřícímu tak připomínal klíčové fráze kázání. Povinností každého křesťana pak bylo jít alespoň jednou ročně ke zpovědi, kde se vyznal ze svých hříchů a následně se mu dostalo rozhřešení a odpuštění hříchů.<sup>161</sup> Od 11. století není výjimkou, že církevní hodnostář udělí rozhřešení ještě před zadáním a vykonáním zadostiučinění. Rozhřešení ve většině případů udělovali duchovní otcí, v případě nouze nižší klerici. Pokud se jedinec postavil tváří v tvář smrti, rozhřešení mohl poskytnout i absolutní laik. Poslední svátostí, která je pro mou práci nejdůležitější, je svátost posledního pomazání. v raném středověku někteří teologové zamítali myšlenku opakovaného udělení posledního pomazání. Jejich stanovisko však nebylo přijato. Ustanovilo se, že přijetí této svátosti nebránilo žádné sféře pozemského života. Hlavní příčinou, proč se poslední pomazání udělovalo, byla skutečnost, že umírající prožíval poslední chvíle svého života ve strachu ze zatracení své duše, které mohly způsobit hříchy, jichž se dopustil za svého života. Poslední svátost tak odpouštěla drobné a lehké hříchy a nebyla udělována nemluvňatům.<sup>162</sup> v pozdním středověku však nebylo poslední pomazání dostupné takřka každému křesťanovi, avšak i tak velká část věřících umíralo bez udělení posledního pomazání.<sup>163</sup>

Ačkoli byly svátosti v životě každého křesťana velmi důležité a otevírali bránu do světa víry, nepostradatelné byly i bohoslužby, jichž bylo využíváno při úsilí o spásu duše a prostřednictvím nich kazatelé působili na své ovečky a zároveň je i vzdělávali. Dalším

---

<sup>160</sup> RAPP, Francis. *Církev a náboženský život západu: Na sklonku středověku*. 1. vydání. Brno, centrum pro studium demokracie a kultury, 1996. Str. 100. ISBN 80-85959-15-1.

<sup>161</sup> Tamtéž, str. 94-96, 100.

<sup>162</sup> KADLEC, Jaroslav. *Dějiny katolické církve II*. 3. vydání. Olomouc, nakladatelství Univerzity Palackého v Olomouci, 1993. Str. 200-202. ISBN 80-7067-285-4.

<sup>163</sup> RAPP, Francis. *Církev a náboženský život západu: Na sklonku středověku*. 1. vydání. Brno, centrum pro studium demokracie a kultury, 1996. Str. 100. ISBN 80-85959-15-1.

prostředkem, který církve využívala při cestě za spásou duše svých svěřenců, bylo kázání a zpověď. Aby byla kázání srozumitelná i nevzdělaným vrstvám věřících, kněz je doplňoval příběhy, které byly jeho ovečkám blízké a tím i snáze zapamatovatelné. Kázání měla výchovný charakter.<sup>164</sup>

V pozdním středověku (14. a 15. století) dochází k intenzivnějšímu proniknutí křesťanství i do lidových vrstev, čímž dochází k lehkému zlidovění církevního učení. Francis Rapp uvádí, že se jedná o jakousi vulgarizaci víry. Ta byla způsobena pronikáním křesťanství do lidových vrstev. Proto se do křesťanství dostává naivita. Zjednodušení víry je z mého pohledu jedním z klíčových prvků pro lepší pochopení a zapůsobení na širší nevzdělané vrstvy středověké společnosti. Kněz se snažil u svého publika vzbudit zájem o přednášenou problematiku, čehož snáze dosáhl prostřednictvím nepřeborného množství historek, které mohly být i úsměvné, jejichž morální závěry si nevzdělané vrstvy lépe zapamatovaly i díky vlastní zkušenosti.<sup>165</sup>

Další oblast, na kterou se v této podkapitole zaměřím, je umění dobré smrti v podání církevních hodnostářů. Církev vedla své věřící k intenzivnímu přemýšlení o smrti. Smrt samozřejmě vyvolávala strach, protože nehleděla na společenské postavení a zasáhla každého bez rozdílu, přičemž obávanou byla především smrt náhlá. Každý člověk měl svůj život, jak jsem již zmínila, zasvětit přípravě na svou poslední hodinu, během které svede boj se samotným ďáblem. Ten se bude snažit duši získat pro sebe. Církev se zároveň snažila křesťany vést k myšlence, že na úskalí prvních chvil posmrtného života je možné se připravit ještě za pozemské existence. Prvními chvílemi posmrtného života mám na mysli Poslední soud, během kterého soudce rozhodl, kam bude duše zemřelého pokračovat. Mohla směřovat do nebe, pekla ale i do očištky, který neznamená věčné zatracení, nýbrž trest za spáchané pozemské hříchy. Dobu případného odpykávání trestu v očištky si mohl každý člověk zkrátit za svého života modlitbami, almužnami, půstem, ale i odpustky, jejichž rozmach je připisován přelomu 14. a 15. století. Pod pojmem odpustek se skrývá mimosvátostní odpuštění hříchů spáchaných během života za úplatu. Další forma přimlavy za zemřelého a zároveň dalším způsobem, jak zkrátit duši odkázané do očištky utrpení byly i modlitby žijících křesťanů. U lidových vrstev se za spásu duše blízkého člověka modlila rodina a kněz zmínil jeho jméno při vzpomínkové zádušní mši. Bohatší vrstvy obyvatel pak zakládali kaplanství, jehož tituláři

---

<sup>164</sup> RAPP, Francis. *Církev a náboženský život západu: Na sklonku středověku*. 1. vydání. Brno, centrum pro studium demokracie a kultury, 1996. Str. 94-96, 100. ISBN 80-85959-15-1.

<sup>165</sup> Tamtéž, str. 232-235.

museli každý den vystoupit k oltáři a pronést modlitbu za zemřelého zakladatele.<sup>166</sup>

V posledním odstavci této kapitoly se budu věnovat knize, ze které vycházela veškerá moudrost a učení křesťanství. Touto knihou byla samozřejmě Bible, ve které byly shrnuty všechny zásady lidského života, zároveň zde byly uvedeny skutky, které vedly k ztracení duše. Bible v pozdním středověku sloužila jako příručka pro všechny, podle které se měl každý jedinec řídit. Byla svatá, nedotknutelná a nepřekonatelná. Byla zákonem, podle kterého společnost řídila své životy. V pozdním středověku přibývalo i případů, kdy na základě Písma obhajovali intelektuálové své politické či ekonomické názory. Dvojsmyslná vyjádření si vykládali dle svých potřeb. Bible byla součástí knihoven všech společenských vrstev, vyjma venkovanů. Ti byli z většiny negramotní, tudíž se slova Bible šířila ústní formou.<sup>167</sup>

---

<sup>166</sup> RAPP, Francis. *Církev a náboženský život západu: Na sklonku středověku*. 1. vydání. Brno, centrum pro studium demokracie a kultury, 1996. Str. 108-110. ISBN 80-85959-15-1.

<sup>167</sup> JACQUES, Le Goff – SCHMITT, Jean- Claude. *Encyklopedie středověku*. 1. vydání. Praha, nakladatelství Vyšehrad, 2008. Str. 27-35. ISBN 978-80-7021-917-1.

## 6. Obraz Smrti v české lyrice 14. a první poloviny 15. století

### 6.1. Smrtná bolest

Rozbor smrtné bolesti začnu vyobrazením bolestí psychické, která je v lyrických textech často zastoupena v několika podobách. Jedna z možných forem projevu psychické bolesti je spojena s vědomím hříchu, kterého se jedinec dopustil. Tato forma bolesti je skličující a svíravá. Nejedná se ani tak o bolest duše, nýbrž o bolest spojenou se svědomím. v lyrických textech se s touto formou bolesti setkáváme například u ukřižování Ježíše Krista. Ten byl popraven za hříchy lidí. Ti na oplátku musí od narození žít s vědomím, že se dopustili zlého skutku, za který budou jednoho dne potrestáni. Psychická bolest svědomí je pak nevědomě propojena s bolestí fyzickou či s psychickou bolestí duše, která přijde po skonu člověka.<sup>168</sup> Další možnou formou psychické bolesti je i bolest duše, která bývá často doprovázena i abstraktní přítomností bolesti v celé lyrické skladbě. Psychická bolest duše může být svazující a také spojena s vědomím hříchu, který zatěžuje jak lidské svědomí, tak špiní lidskou duši. Psychická bolest duše se pak může v textech nalézat i v souvislosti s bolestivým svírajícím pocitem strachu ze ztracení duše a z pekelných muk. Bolestivý strach duše může být i abstraktním podkladem skladby.<sup>169</sup> Tento jev se vyskytuje u většiny rozebíraných lyrických skladeb, přičemž ona psychická bolest je naznačena jen v náznacích a bez přímých formulací. i tak je možné vycítit důvod bolestivého sevření duše. To je způsobeno strachem ze ztracení.<sup>170</sup> Jak jsme si mohli všimnout, psychická bolest je ve většině případů spojena s bolestí duše, která je sevřena strachem ze své smrti. Je tedy možné tvrdit, že psychická bolest je v úzkém vztahu právě se strachem, který způsobuje bolestivé sevření duše.

Bolest fyzická je v lyrických textech také přítomna. Může být vyličená takřka naturalisticky, kdy prosebník detailně vyobrazuje například jednotlivé fáze mučení Ježíše Krista, jehož výsledkem je smrt. Popis začíná Ježíšovým připoutání na kříž, bitím jeho těla metlami, bičováním a krvavými ranami.<sup>171</sup> Síla fyzické bolesti je pak patrná ze skutečnosti, že ačkoli mučení probíhalo v poměrně krátkém časovém intervalu, může se zdát, že bolest zastavila čas. z projevu řečníka je znát lítost nad ukrutnými mukami, které musel Vykupitel

---

<sup>168</sup> Skladba *Ach nastrojte na mé hříechy!*. Str. 133-139.

<sup>169</sup> Skladba *Vzdechnutí k Panně Marii*. Str. 171.

<sup>170</sup> Skladba *Smrt*. Str. 207.

<sup>171</sup> Skladba *Ach nastrojte na mé hříechy!*. Str. 133. Verš 17-30.

podstoupit. Popis smrtelných muk pokračuje vyobrazením nasazení trnové koruny, která proráží lebku. v tento okamžik nenápadně přichází fyzická smrt. Bolest tak může být vyobrazena v souvislosti s příchodem smrti. Bolest je ve skladbě přítomna jako samozřejmá reakce na bičování a bitím, ale sám trpitel o ní nehovoří.<sup>172</sup> Fyzická bolest ovšem nemusí být vždy přímo vyobrazena. Ačkoli se v textu nevyskytuje popis ran či mučení, bolest může být přítomna jen v podtextu skladby. Může se také vyskytovat jen v pouhé zmínce. Tou může být eventuelně i prosba k Panně Marii, ve které je žádána aby zbavila mluvčího skladby bolesti při skonu. Smrt je tak v podvědomí doprovázena fyzickou bolestí, jež může v lidech vyvolávat pocit strachu. Bolest je pak automaticky spojena i s představou pekel a pekelného ohně. Ačkoli se pekelná muka dotýkají pouze duše, jedná se o bolest fyzického charakteru.<sup>173</sup> Bolest ve spojení s peklem vždy nemusí být symbolizována bolestivým bitím či ohněm. Může být spojena i s pocity, které v člověku vyvolávají fyzickou bolest. Těmito pocity může být například skřípění zubů, které bylo člověku za života nepříjemné, a v pekle tedy přítomnost tohoto zvuku způsobuje duši fyzickou bolest.<sup>174</sup> v souvislosti s peklem se v lyrických skladbách můžeme setkat i s přímým popisem fyzické bolesti. Jedná se spíše o fyzickou bolest, charakteristickou pro tělo. To ovšem po skonu člověka zůstává na zemi, zatímco duše je podrobena soudu. i tak se v pekle můžeme setkat s fyzickou bolestí v podobě lámání kostí. v lyrických skladbách se často v souvislosti s peklem objevují personifikovaná zvířata, jimiž je například žába, had či ještěř, která způsobují taktéž fyzickou bolest, například nahlodávání těla.<sup>175</sup> Většinou je bolest spojována s vědomím příchodu smrti a smrtí samotnou. To však není pravidlem. Ačkoli může být fyzická bolest tak silná, že ochromí celé lidské tělo, v mysli člověka nemusí být spojena se smrtí. Tato skutečnost je způsobena lpěním na životě a zemském majetku.<sup>176</sup>

Vědomí blížícího se konce lidského života je také doprovázen bolestí a bolestivým strachem z neznáma a z budoucího osudu. Vědomí smrti je ve většině lyrických skladeb přítomné, a to v několika podobách. První možné vyobrazení vědomí konce je spojeno s ukřižováním Ježíše Krista. Popis fyzické bolesti ve mně evokuje pocit blížícího se konce,

---

<sup>172</sup> Skladba *Ach nastrojte na mé hříechy!*. Str. 134. Verš 63-67.

<sup>173</sup> Skladba *Vzdechnutí k Panně Marii*. Str. 171. Verš 68-71.

<sup>174</sup> Skladba *Spor duše s tělem*. Str. 77. Verš 379-380.

<sup>175</sup> Skladba *O nebezpečném času smrti*. Str. 116. Verš 215.

<sup>176</sup> Skladba *O bohatci*. Str. 413-437.



který se zdá být ale zatím stále v nedohlednu. Jakoby smrt obcházela kolem Vykupitele, ale stále ještě vyčkávala na vhodný okamžik. Vědomí smrti je tedy přítomno, ačkoli nedokáže říci, zda je smrt vítanou či obávanou. Vědomí konce života může představovat úlevu od fyzické bolesti.<sup>177</sup> Další způsob vyobrazení vědomí konce je v lyrických skladbách prezentován v souvislosti se smrtí, která si jednoho dne přijde pro každého z nás. Je spojeno také se strachem z pekla a fyzické, psychické bolesti. Vědomí konce tedy můžeme nalézt v úzkém vztahu s existenčním strachem. Je popisováno jako samozřejmost, na kterou musí každý jedinec pamatovat při svém jednání. Je často spojeno s obavami z nečekaného příchodu konce, který by mohl znamenat ztracení duše.<sup>178</sup> To ovšem není pravidlem a ve skladbách nalézáme i vědomí konce spojené s kladnými pocity, jelikož smrt je jediná spravedlivá.<sup>179</sup> Vědomí konce lidského života je přítomno takřka ve všech lyrických skladbách, které rozebírám, a funguje jako výstraha před hříšným způsobem života.

## 6.2. Strach

Strach doprovází všechny lyrické skladby. Nejedná se o obavy z bolesti a neznáma, které doprovázejí příchod smrti. Strach je zde spojen s odchodem duše do pekla, který je výsledkem prožitých hříchů, včetně viny za ukřižování Ježíše Krista. Právě tuto vinu můžeme shledat jako jeden ze zdrojů lidského strachu. Ačkoli je vina za popravu Krista připisována každému jedinci zvlášť, setkáváme se i se skutečností, že sebeobviňování je pouze nastrojené a podmíněné strachem z vlastní záhuby. Strach je tedy možné nalézt jako projev lidské slabosti, pramenící z takřka sobeckých obav z vlastního osudu.<sup>180</sup> Jak jsem zmiňovala, Panna Marie byla nejdůležitější zastánkyní duší mrtvých při poslední cestě na onen svět. Už tato skutečnost ve mně evokuje pocit strachu, který ovládal poslední chvíle lidského života. v lyrických textech je možné narazit i na modlitbu k Panně Marii, která je prosena o odpuštění hříchů, které mohou být důvodem uvržení duše do pekelného ohně. Strach zde tak pramení z obav z toho, co má přijít po smrti. Strach je spojen s existenčním strachem z bolesti, která přijde po uvržení duše do pekla.<sup>181</sup>

Strach v lyrických skladbách můžeme shledat i ve zcela jiné souvislosti, než jak tomu

---

<sup>177</sup> Skladba *Ach nastrojte na mé hříechy!*. Str. 133. Verš 17-30.

<sup>178</sup> Skladba *Smrt*. Str. 205. Verš 10-16.

<sup>179</sup> Skladba *Pravda*. Str. 104. Verš. 97-98.

<sup>180</sup> Skladba *Ach nastrojte na mé hříechy!*. Str. 133-139.

<sup>181</sup> Skladba *Vzdechnuti k Panně Marii*. Str. 171.

bylo doposud. Nevyskytuje se vždy jen jako strach o vlastní existenci. Můžeme ho zachytit jen v jemných náznacích a nemusí nutně být postoupen celou skladbou. v *Písni o ženách* není strach vyobrazen v souvislosti s pekelnými muky, ale se ženami, které svými lstmi vedou mužské pokolení ke zkáze. Lyrická skladba poskytuje dostatek důkazů o negativním vlivu žen na muže, přičemž celý text není doprovázen panických strachem, jak tomu bylo u předešlých skladeb, ale obavami před budoucností mužské linie. Ta je pod vlivem žen přímo ohrožena a vedena ke zkáze.<sup>182</sup>

V lyrických skladbách se se strachem setkáváme také v podobě obavy z příchodu smrti. Nejedná se však o takřka panickou a existenční hrůzu, jak jsem ji popsala v prvním odstavci. Strach se vyskytuje v souvislosti s nečekaným příchodem smrti, který by znamenal konec pozemského života a odchod na onen svět s nečistou duší. Strach se tedy stává jakýmsi apelem na dodržování božích zákonů. Pokud je člověk nectí, na řadu se dostává právě zmíněný strach ze ztracení duše.<sup>183</sup> Strach je pak oprávněným pocitem především u lidí, kteří nežijí v souladu s božím přikázáním a s vědomím blízkosti konce. Člověk pobožný a s čistou duší nemá důvod k obavám. Hříšníkův strach je oprávněný.<sup>184</sup> i tak strach doprovází lidské jednání. Život, ovlivněný obavami ze zaskočení smrtí, je prožit bez radosti. v některých lyrických skladbách se tak setkáváme se strachem spojeným se všudypřítomnou smrtí, která je neúplatná a bez soucitu. Přichází bez pozvání, a pokud člověka zastihne s hříchem na duši, je jedinec odkázán pekelným ohněm. v lyrických textech se můžeme setkat také s hádkou mezi tělem a duší. Ačkoli se jedná o jeden celek, po smrti je souzena za spáchané hříchy jen duše, která se snažila přinutit tělo k včasnému pokání. Právě ono obviňování těla duší pak evokuje pocit, že strach sice pramení z obavy ze ztracení a bolesti, ale jedná se vlastně o nespravedlivý výsledek hříšného života těla, které ignorovalo touhu duše po životě s božím přikázáním.<sup>185</sup>

V mnou rozebíraných lyrických skladbách je přítomen i strach ve zcela jiné podobě, než tomu bylo doposud. Umírající hříšník nemusí vždy propadat existenčním obavám. Může být klidný, vyrovnaný a blízkost smrti si nemusí připouštět. Strach o jeho duši pak pohlcuje umírajícího rodinu, ačkoli se ztracení duše přímo jí netýká. Jedná se tak o strach o bližního svého a jeho osud.<sup>186</sup>

---

<sup>182</sup> Skladba *Píseň o ženách*. Str. 114-117.

<sup>183</sup> Skladba *O bázni boží*. Str. 203-204.

<sup>184</sup> Skladba *Pravda*. Str. 103. Verš 73.

<sup>185</sup> Skladba *Smrt*. Str. 205. Verš 9-16, 49-52.

<sup>186</sup> Skladba *O bohatci*. Str. 413-437.

Skladba *Spor duše s tělem* je celá protkána strachem. Ten je přímo popisován v lyrickém textu, ale je i kulisou celé skladby. Jedná o hádku mezi hříšným tělem, které po smrti zaniká, a nevinnou duší, jejíž budoucí osud je úzce spjat právě s hříchy, které duše připisuje tělu. Ačkoli je duše nevinná, její existenční strach a hrůza pramení z nezodpovědného přístupu těla k životu a k duši samotné. v lyrické skladbě stojí proti sobě, jak jsem již zmínila, dva opaky. Nevinná duše a hříšné tělo. Zatímco duše se v průběhu celého textu zmítá ve strachu z posmrtného soudu, jehož rozsudek ji zavrhně do pekelné říše za hříchy způsobené tělem, tělo svůj způsob života obhájí a své činy zdůvodňuje pozemskou touhou po majetku, penězích a slasti. Duše plná obavy se již ve 131. verši obrací s naléhavou prosbou na pannu Marii, po které žádá přímluvu u svého syna. Strach ve skladbě na mě působí jako výsledek nespravedlivého procesu, který nastane po okamžiku smrti. Podle slov duše žilo tělo hříšný život, nedbalo rad, nekálo se a nyní se promění v prach, zatímco ona bude souzena a zatracena. Právě v této obhajobě shledávám existenční hrůzu, která je sice spojena se zatracením duše, ale jedná se, podle mínění duše, o nespravedlivý rozsudek, jenž znevýhodňuje právě duši. Strach z budoucnosti duše je zde úzce spjat i s bolestí, která zde není vyobrazena jako fyzické mučení, nýbrž jako všudypřítomná bolestivá úzkost. Děj skladby se odehrává do 487. verše těsně před skonem člověka. Do této chvíle je strach spojen také s nadějí ve včasné pokání těla. Tato naděje v časné pokání těla se ukáže zbytečná. Smrt přichází a obavy duše vrcholí při čekání na poslední soud. Rozpoznává zbytečnost svých snah a obrací se na Pannu Marii s naléhavou prosbou o svou záchranu. Snaží se naposledy ospravedlnit, v zoufalosti veškeré hříchy připisuje tělu. Mohu tvrdit, že propadá hysterii. Panna Marie uznává nevinnost duše a její odsouzení do pekelných plamenů vidí jako nespravedlivý krok. U duše, která sice nyní už nepromlouvá ve skladbě, můžeme vycítit jistou přeměnu existenční hrůzy v pouhé obavy. Domnívám se, že autor chce zdůraznit, že si je duše vědoma velké výhody, kterou má v Panně Marii. Ačkoli vše nasvědčuje šťastnému konci, strach a obavy skladbu neopouští. Pouze se mírní její projevy v textu. Konec básně bohužel nemáme dochován, ale z posledních veršů můžeme soudit, že celý proces dopadl ve prospěch duše, u které se dostavuje úleva.<sup>187</sup>

Rozebírané skladby jsou ve většině doprovázeny strachem. v některých lyrických textech hraje významnější roli, jinde je až na druhotném místě. Avšak společným rysem strachu v rozebíraných skladbách jsou existenční obavy, spojené s nečekaným příchodem smrti, která může člověka zastihnout nepřipraveného a v hříchu. v tomto případě je výsledek

---

<sup>187</sup> Skladba *Spor duše s tělem*. Str. 55-93.

zatracení duše, doprovázený opět pocity hrůzy. Ve skladbě *Smrt a Spor duše s tělem* se setkáváme i s jiným pojetím strachu. Zde se sice vyskytuje v souvislosti se zatracením duše, ale je popisován jako nespravedlivý výsledek života hříšného těla, které nedbalo na rady duše. Strach je tak oprávněný, ale významnou roli zde hraje i pocit křivdy. Strach v textu *O nebezpečném času smrti* se objevuje jen zřídka a v souvislosti s hříšným životem člověka. Existenční obavy a hrůza se tak ve skladbě týkají výhradně hříšných duší.

### 6.3. Smrtný hřích a lítost

V lyrických textech se bude následně věnovat hříchům, které vedou k záhubě duši a zároveň ji doprovází k Poslednímu soudu. Pokusím se také popsat, zda je ve skladbách vyobrazena lítost nad spáchanými skutky, která může zachránit duši člověka před pekelnými muky.

Vyobrazení hříchu můžeme ve skladbách nalézt v souvislosti s ukřižováním Ježíše Krista. Jeho poprava způsobena hříchy lidstva, a to je také důvod, proč lidé prosí Spasitele o odpuštění činů, jichž se na něm dopustili. Tento hřích je jedním z hlavních příčin, proč lidská duše spěje k věčnému zatracení. Je zároveň jediným jistým hříchem, jež si jedinec bere s sebou k Poslednímu soudu.<sup>188</sup> Hřích je také často přirovnáván k bahnu, které dusí lidskou duši. Přečiny proti božím zákonům mohou také zkracovat život. v lyrických skladbách tak můžeme nalézt v prosbách a modlitbách, například k Panně Marii, touhu po odpuštění všech hříchů, které táhnou lidskou duši k pomyslnému dnu.<sup>189</sup> Hřích je v lyrických skladbách vyobrazen i jako záhuba duše. Lidské tělo by mělo žít v souladu s duší. Po příchodu smrti se totiž tyto dvě složky oddělí, a zatímco tělo putuje do hrobu, duše je podrobena soudu za spáchané hříchy. Člověk, který žil celý život v souladu s božími pravidly se nemá čeho bát. Po fyzickém skonu odchází jeho duše do božího ráje. Naopak ten, jehož život byl zasvěcen touze po majetku a tělesné slasti má důvod k obavám. Jeho hříchy mu jsou sečteny. Poslední nadějí ve spásu duše je včasné pokání a přiznání Bohu všech spáchaných zlých skutků. Hřích je tedy často vyobrazen v souvislosti s bezbožnými lidmi, přičemž výsledek nečestného života a neprojevení lítosti nad svými činy znamená věčnou zkázu duše.<sup>190</sup> Ve skladbě *Pravda* je hřích uváděn v souvislosti s majetkem, který lidské duši škodí. Autor uvádí, že bohatství, kterého člověk dosáhne během svého života, nepřineslo jedinci nikdy nic dobrého. Způsobuje

---

<sup>188</sup> Skladba *Ach nastrojte na mé hříechy!*. Str. 133-139.

<sup>189</sup> Skladba *Vzdechnutí k Panně Marii*. Str. 171. Verš 7.

<sup>190</sup> Skladba *O bázni boží*. Str. 203-204.

závist přátel, která nahlodává jejich duši jako červi. Duše těch, kteří se během svého života snaží získat jakýmkoli způsobem bohatství, je pak odkázána k věčné zkáze, protože jen život v chudobě je životem čistým. Hřích je v této skladbě prezentován jako závist a sobectví,<sup>191</sup> které mohou způsobit smrt duše.

V lyrických textech se také můžeme setkat se specifickou formou hříchu. Ten se vyskytuje u sporů duše s tělem. Skutečnost, že ve středověku bylo tělo chápáno jako hříšné a duše byla považována za nadpozemskou, tělem svázanou, se projevuje i v některých mnou vybraných textech. v hádkách mezi tělem a duší dochází ke sporu, kdy duše, zatížená hříchem, se snaží donutit tělo k pokání. To je ale tělem odmítnuto. Hřích, jenž byl spáchán tělem a duší zároveň, je připisován pouze duši, která bude po smrti za všechny skutky a provinění souzena. Hřích tak způsobuje smrt duše, ačkoli se nejedná o zcela spravedlivý výsledek soudu. Přečiny proti božím zákonům byly spáchány i tělem. To ovšem po skonu bude pohřbeno, duše bude trpět.<sup>192</sup>

V souvislosti se spáchanými hříchy se můžeme v lyrických skladbách setkat i s lítostí. Ta je pak popsána ve dvou podobách. První je projev lítosti nad spáchanými hříchy. Druhá forma lítosti je světským prvkem, který nemá nic společného s církevním učením. Jedná se o sebelítost, jenž se významně projevuje v souvislosti s ukřižování Ježíše Krista. Jak jsem zmínila, poprava Spasitele je připisována celému lidstvu. To je také důvod, proč narážíme na projev sebelítosti. Ve skladbě *Ach nastrojte na mé hříechy!* mluvčí textu není přímým viníkem úmrtí Krista, ale i tak si jeho duše ponese k Poslednímu soudu tento hřích. Výrazný projev sebelítosti se vyskytuje ve sporech duše s tělem. Lítost je v textech skladby všudypřítomná. Objevuje se ve formě povzdechnutí duše nad svým osudem ovlivněným hříšným způsobem života těla. Tato pasáž, ve které duše prosí Pannu Marii o odpuštění, ve mně evokuje pocit, že duše o sobě smýšlí jako o nevinné. Sice lituje zlých skutků spáchaných tělesnou schránkou, ale tato forma lítosti se nevztahuje k hříchům samotným, ale k osudu duše. Jedná se tedy o sebelítost duše.<sup>193</sup> Obdobně tomu je i v dalším lyrickém textu, v němž se sice objevuje projev srdečné lítosti, ale sebelítost duše převládá. Duše pak vystupuje jako nevinná, ovlivněná

---

<sup>191</sup> Skladba *Pravda*. Str. 101-105. Verš 65-73.

<sup>192</sup> Skladba *Spor duše s tělem*. Str. 55-93.

Skladba *Smrt*. Str. 205. Verš 49-52.

Skladba *O nebezpečném času smrti*. Str. 109-110. Verš 265-292.

<sup>193</sup> Skladba *Smrt*. Str. 205. Verš 49-52.

tělem.<sup>194</sup> Sebelítost prostupuje celý lyrický text a graduje. v některých pasážích se vyskytuje přímý odkaz na nevinnost duše.<sup>195</sup> Projev lítosti se tedy netýká spáchaných hříchů, ale svého vlastního osudu.<sup>196</sup>

#### 6.4. Smrt

Se smrtí se v mnou vybraných lyrických skladbách setkáváme v mnoha podobách. Nacházíme jí zde naturalisticky a detailně popsanou. Smrt nemusí být vždy vyobrazena jako skon duše. Nalézáme jí i ve formě fyzické, způsobené četnými rány na těle, které jsou výsledkem hříchů spáchaných lidmi. Smrt může přijít jako logický výsledek nespočetného množství ran. Smrt však může být zároveň popsána jako nespravedlivý důsledek všech lidských hříchů, kterých se Ježíš nedopustil. Je proto i jistou formou trestu pro lidstvo za spáchání zlých skutků. Společnost je tak odkázána k životu ve strachu z Posledního soudu, během kterého bude proveden výčet všech spáchaných hříchů, mezi nimiž se objeví i zapříčinění popravu Ježíše Krista, jakožto jednoho z hlavních hříchů.<sup>197</sup> v lyrických textech můžeme nalézt i popis změn, které se na lidském těle odehrají po příchodu smrti. Smrt je tak prezentovaná jako biologický proces, který se vztahuje na prázdnou tělesnou schránku.<sup>198</sup>

Krom biologických změn na těle, které se připisují příchodu a působení smrti, nalézáme v lyrických skladbách i popis vlastností smrti. Mezi ně patří spravedlnost, která spočívá ve skutečnosti, že každý musí jednoho dne opustit tento svět a to bez ohledu na jeho postavení. Smrt je vyobrazena jako neúplatná, zároveň žalostná a nelítostná, přicházející dle vlastního uvážení, jako všudypřítomná abstrakce. Ačkoli se v žádném textu neobjevuje poznámka o její fyzické podobě, v mysli středověkých lidí je smrt nadpřirozenou bytostí, která je schopna vlastního uvažování a rozhodování. Je ovšem i zrádná. Zrádnost se projevuje v jejím neočekávaném příchodu.<sup>199</sup> Smrt je ovšem často brána jako samozřejmost nebo jako brána do jiného světa.<sup>200</sup>

---

<sup>194</sup> Skladba *Spor duše s tělem*. Str. 60. Verš 110-114.

<sup>195</sup> Skladba *Spor duše s tělem*. Str. 61. Verš 131-134.

<sup>196</sup> Skladba *Spor duše s tělem*. Str. 55-93.

<sup>197</sup> Skladba *Ach nastavte na mé hříechy!*. Str. 133-139.

<sup>198</sup> Skladba *O bázni boží*. Str. 204. Verš 65-70.

<sup>199</sup> Skladba *O bázni Boží*. Str. 203-204.

Skladba *Pravda*. Str. 101-105. Verš 97-99.

<sup>200</sup> Skladba *Vzdechnutí k Panně Marii*. Str. 171.

Smrt jako okamžik se v některých lyrických skladbách nevyskytuje vůbec. Jinde je popsán jen v náznaku a v souvislosti se zraněním<sup>201</sup> či nemocí.<sup>202</sup> Avšak v textech se můžeme setkat spíše s projevem strachu z nečekaného příchodu smrti a její zrádnosti. Okamžik smrti je tak spojen i se strachem z její nevyhnutelnosti.<sup>203</sup> Příchod smrti je tedy často vyobrazen v tmavých barvách. Ona nevyhnutelnost a nepředvídatelnost smrti činí lidskou společnost nešťastnou.<sup>204</sup> Lepší vyobrazení okamžiku a příchodu smrti se nachází ve skladbě *Spor duše s tělem*. Celá skladba je vlastně očekávání příchodu smrti. Toto čekání opět není naplněno kladnými pocity. Naopak, smrt je nevíтанá a je spojena se ztracením duše. v průběhu skladby můžeme vycítit takřka uchopitelnou blízkost smrti, což stvrzuje výrok duše, hovořící o zvuku klepání kosy.<sup>205</sup> Skon je potom zmíněn jen drobnou poznámkou, kdy duše již promlouvá k mrtvému tělu a chystá se k váhám před posledním soudem.<sup>206</sup> Poslední chvíle života člověka jsou pak ve znamení strachu z toho, co duši čeká po smrti. Smrt samotná se v textu objevuje v několika podobách. Duši je prezentována jako počátek pekelných muk, je nenávratná a definitivní. Ve verších, ve kterých duše hovoří o smrti, cítím silný strach a zároveň pokoru. Naopak tělo se smrti vysmívá. Tato skutečnost je dána i faktem, že po smrti nebude souzeno, ale bude uloženo do hrobu. Ačkoli smrt také přijímá se vši vážností, během hádek jsou chvíle, kdy prosí smrt, aby si pro ně již přišla. Jak jsem zmínila, duše hovořila o klepání kosy. Na základě této věty se tedy domnívám, že podobně jak tomu bylo u předešlých skladeb, i zde je smrt chápána jako nadpřirozená postava, která sice není okem vidět, ale její přítomnost je možné vycítit. Posledním zpodobněním smrti jsou její fyzické znaky na těle. Duše tak popisuje zápach, ztrátu krásy a mrtvé tělo přirovnává ke shnilé kládě.<sup>207</sup>

---

<sup>201</sup> Skladba *Ach nastavte na mé hřiechy!*. Str. 167.

<sup>202</sup> Skladba *O bohatci*. Str. 413-437.

<sup>203</sup> Skladba *Vzdechnutí k Panně Marii*. Str. 171.

Skladba *O bázni boží*. Str. 203-204.

<sup>204</sup> Skladba *Smrt*. Str. 205-206.

<sup>205</sup> Skladba *Spor duše s tělem*. Str. 76. Verš 364.

<sup>206</sup> Skladba *Spor duše s tělem*. Str. 84. Verš 487.

<sup>207</sup> Skladba *Spor duše s tělem*. Str. 83. Verš 475-479.

## 6.5. Posmrtný život

Popis posmrtného života je v lyrických skladbách popsán pouze v souvislosti s peklem a rájem, tudíž se budu věnovat vyobrazení těchto dvou prostorů.

V lyrických skladbách nebe popisováno výhradně ve světlých barvách. Vyskytují se zde andělé, duše poslány do ráje žijí šťastný život společně s Ježíšem Kristem.<sup>208</sup> Peklo je ve všech skladbách spojeno se strachem, bolestí a věčným utrpením. Detailní popis pekla a pekelného utrpení se nám představuje v lyrickém textu *Spor duše s tělem*. Právě pekelné bolesti se bojí duše, na které se podepsaly hříchy spáchané tělem. Duše tedy v průběhu skladby hovoří o bolesti, utrpení a věčných mukách, jež ji čekají. Peklo je také spojeno s ohněm, v němž bude duše hořet a souvisí i, podle mého přesvědčení, s psychickým týráním, které je charakteristické nepříjemnými zvuky, způsobující bolestivé stavy.<sup>209</sup>

Ve skladbě *Spor duše s tělem* je vyobrazen i Poslední soud. Podle popisu se jedná o místnost s vahami, u kterých stojí samotný ďábel a Panna Marie. Na jednu misku je položeno mrtvé tělo, na druhou pak duše. Tato váha však není zcela spravedlivá a peklo jí ovládá. Proto je u toho procesu, alespoň tak tomu je v této skladbě, přítomna Panna Marie, jenž si dělá stejný nárok na váženou duši jako peklo. Poslední soud je zastoupen i Ježíšem Kristem, který na mě ve skladbě nepůsobí kladně. To je způsobeno především jeho rozhovorem se svou matkou, při kterém uvádí důvody, proč duši svěřit peklu. Ačkoli byl zatím Kristus ve všech skladbách popisován jako moudrost a dobrota, zde mi přijde takřka pomstychtivý. Jedním z hlavních důvodů, proč duši zatratit, je její podíl na jeho vlastním ukřižování. Posledním členem Posledního soudu je Spravedlnost, která zvažuje všechny klady i zápory duše. Je naprosto nestranná a nezaujatá. Ačkoli se nám nedochoval konec skladby, můžeme se domnívat, podle proslovu Spravedlnosti, že duše dojde věčné spásy. Ráj je pak v textu vyobrazen jako místo, kde pospolu žijí všichni svatí a duše lidí ve věčné radosti.

---

<sup>208</sup> Skladba *Vzdechnutí k Panně Marii*. Str. 171.

<sup>209</sup> Skladba *Spor duše s tělem*. Str. 76. Verš 379.



## 7. Srovnání obrazu smrti v české lyrice s dobovými představami, které popisuje sekundární literatura o středověku obecně.

Utrpení a bolest je v lyrických skladbách úzce spojena jak s ukřižováním Ježíše Krista, tak také s okamžikem smrti, během kterého se ďábel pokouší strhnout člověka do věčných pekel. i zmíněné peklo je ve skladbách prezentováno jako bolest, která se zde vyskytuje ve fyzické podobě, ale nalézt ji můžeme i jako mučivý pocit duše. Utrpení pak můžeme v textech nalézt také v podobě bolestivého strachu ze zatracení, bolestivě dusícího sevření duše.

Rozebírané skladby jsou ve většině případů doprovázeny strachem. v některých lyrických textech hraje významnější roli, jinde je až na druhotném místě. Avšak společným rysem strachu v rozebíraných skladbách jsou existenční obavy, spojené s nečekaným příchodem smrti, která může člověka zastihnout nepřípraveného a v hříchu. v tomto případě je výsledek zatracení duše, doprovázený opět pocitu hrůzy. Ve skladbě *Smrt a Spor duše s tělem* se setkáváme i s jiným pojetím strachu. Zde se sice vyskytuje v souvislosti se zatracením duše. Podle jejího smýšlení je nevinná, tudíž strach by neměl ovládat jí, nýbrž hříšné tělo, které nedbalo na rady duše. Strach je tak oprávněný, ale významnou roli zde hraje i pocit nespravedlnosti. Strach v textu *O nebezpečném času smrti* se objevuje jen zřídka a v souvislosti s hříšným životem člověka. Existenční obavy a hrůza se tak ve skladbě týkají výhradně hříšných duší.

Jak jsme si mohli všimnout, hřích patří k velmi často vyobrazeným lidským skutkům. Do prvotního hříchů patří ukřižování Ježíše Krista. v textech nalézáme i modlitby a prosby k Panně Marii, která je přímluvkyní duší u posledního soudu. Ve většině skladeb po spáchání hříchu následuje zatracení duše, která se nemusí vždy cítit vinou. Tuto skutečnost sledujeme ve skladbách *Smrt, Spor duše s tělem* a *O nebezpečném času smrti*. Hřích je sice spáchán tělem, ale pykat za něj bude duše. v souvislosti se spácháním hříchu můžeme ve skladbách sledovat tendence pokání a projevy lítosti. v některých lyrických skladbách je pokání výsledkem sebelítosti. Sebelítost je pak silně světský prvek, se kterým nemá církevní učení nic společného. Ve *Vzdechnutí k Panně Marii* zaznamenáváme upřímnou lítost nad spácháním hříchů, přičemž jednání modlícího není ovlivněno pouze strachem ze záhuby, ale i upřímnou pokorou před Bohem. v mnou sledovaných skladbách je tak hřích nejčastěji vyobrazen v souvislosti se zatracením duše a ukřižováním Ježíše Krista. Lítost má pak dvě formy. Jednou je upřímná lítost nad spáchaným hříchem, druhá podoba, častěji vyskytující se, je pokání jako výsledek sebelítosti.

V rozebíraných skladbách může být smrt výsledkem fyzických zranění, ale i hříšného způsobu života, který zabíjí lidskou duši. Okamžik smrti je pak často spojován se strachem

z nepřípravenosti a zaskočení. v některých skladbách není příchod smrti vůbec popsán, někde je zmíněn jen okrajově nebo není výrazný. Naopak smrt vystupuje v textech ve všech možných formách. Je prezentována jako nespravedlivý rozsudek nad nevinným, může být i trestem pro hříšníky. Naopak, ve velké většině skladeb se vyskytuje jako spravedlivá, přímá, neovlivnitelná brána do jiného a často lepšího světa. Je definitivní a neúplatná. v některých textech se vyskytuje i popis fyzických změn, které nastanou na mrtvém těle. Smrt je pak podle mého názoru vnímána jako samostatně přemýšlející a jednající osoba, kterou není možné lidským okem spatřit. v textech je přítomen popis jejího chování, je o ní mluveno jako o chytré kněžně.<sup>210</sup>

Posmrtný život je prezentován třemi složkami- rájem, peklem a očistcem. Součástí posmrtného života je pak i Poslední soud. Očistec se v textech nevyskytuje vůbec. Ráj je v lyrických skladbách prezentován jen zřídka. Pokud však jeho popis je přítomen, nebe je vykresleno jako místo věčného štěstí. Naopak peklo je v mnou vybraných skladbách vyobrazeno nejčastěji. Je spojováno s bolestí, utrpením, věčným plamenem a zatracením duše. Je zároveň trestem za spáchané hříchy. Poměrně často se můžeme setkat také s žábami, ještěry a hady, kteří symbolizují pekelné utrpení. Poslední soud se vyskytuje v některých skladbách formou pouhé zmínky o existenci tohoto procesu, během kterého se rozhodne o budoucnosti duše. s detailnějším popisem se setkáváme jen ve *Sporu duše s tělem*. Zde je popsáno prostředí Posledního soudu. Jedná se o prostor, ve kterém stojí váha, na které dochází k vážení duše. Tomuto procesu je přítomna Panna Marie a ďábel. Poslední soud se pak skládá z Ježíše Krista a ze Spravedlnosti.

Velká většina středověkých lidí považovala život za začátek smrti. v období pozdního středověku však došlo ke změně v mentalitě a život se tedy stává obdobím, během kterého má člověk dostatek prostoru pro vykonání takových skutků, které povedou ke spáse jeho duše. i tak ovšem přibývá jedinců, kteří se i v okamžiku smrti nehodlají vzdát svého majetku a lpějí na něm. Tohoto obrazu se nám dostává ve skladbě *O bohatci*, kdy hlavní postava svůj majetek miluje více než svůj život a radši nechá svou duši putovat do horoucích pekel, než aby se bohatství vzdal. Skladba je zároveň varováním před touto rozmařilostí, jenž vede k zatracení duše. Varovné signály pak sledujeme i v lyrických textech *Smrt, Pravda, Spor duše s tělem* a *O nebezpečném času smrti*.

Také jsem se zabývala některými oblastmi týkajícími se způsobu života lidí v pozdním středověku. Každý se pokoušel žít podle božího přikázání, každý se snažil prožít svůj život

---

<sup>210</sup> Skladba *O nebezpečném času smrti*. Str. 102. Verš 117-120.

bez hříchu. Bohužel ale ne vždy se to povedlo. Při příchodu smrti byla tak k lůžku umírajícího povolána jeho rodina, které odpustil a i jemu bylo odpuštěno. Poté byl umírající navštíven knězem, kterému se nemocný vyzpovídal a litoval svých hříchů, kál se a na oplátku mu bylo uděleno rozhřešení a poslední pomazání, odpouštějící jeho přečiny proti božím příkázáním. Díky odpuštění hříchů měl umírající šanci na spásu duše. Onen hřích byl v mnou vybraných lyrických skladbách vyobrazen nejpodrobněji. Nalézáme ho v souvislosti s ukřižováním Ježíše Krista, které bylo připisováno lidstvu obecně. Vyobrazení hříchu nalézáme v hádkách mezi tělem a duší. Duše se ve všech skladbách cítí nevinná a veškerou zodpovědnost za spáchané přečiny proti božím zákonům připisuje tělu. Duše se tak stává obětí rozmařilého způsobu života těla.

V lyrických skladbách hrála lítost důležitou roli, stejně jako v životě lidí v pozdním středověku. Pouze kání a projev lítosti nad spáchanými hříchy mohl zachránit duši od zatracení. v lyrických skladbách nacházíme lítost jako upřímné pokání nad spáchanými hříchy. Avšak setkáváme se zde i se zcela světskou sebelítostí, která nebyla církevním učením podporována. Se sebelítostí se setkáváme především u sporů duší s těly, kdy duše v souvislosti se strachem o svůj osud projevuje prvky sebelítosti. Snaží se poukázat na svou nevinu a veškerý hřích připisuje tělu.

Samozřejmě, ve chvíli kdy jedinec spáchal hřích, začal řešit otázku zatracení duše, které vyvolávalo pocit strachu. Ten se netýkal smrti, jakožto symbolu konečnosti, ale posmrtného života, respektive strach z pekla, jemuž se budu věnovat později, a pekelných muk. Strach vykazovaly všechny lyrické skladby. v některých skladbách hrál výraznější roli. Byl přímo přítomen v textu a byl i podtextem celého textu. v jiných skladbách byl strach až na druhém místě a byl nevýrazný. Strach byl ve velké většině takřka existenční hrůzou ze zatracení duše, které mohlo být způsobeno i nečekaným příchodem smrti, která by jedince zastihla s hříchem na duši.

Strach vrcholil především ve chvíli, kdy se u člověka začaly projevovat známky přicházející smrti. Pokud jedinec tyto výzvy neignoroval, ulehl na smrtelné lože společně se svou bolestí. Ta byla v lyrických skladbách vyobrazována jak v souvislosti s ukřižováním Ježíše Krista, tak s odchodem duše do pekel a v konečném případě i fyzickým zraněním či nemocí. Nemusela být pouze fyzického charakteru. v lyrických skladbách byla lidská duše často sužována bolestivým strachem. Setkáváme se tak s formou bolesti jak fyzické, tak psychické. Fyzická bolest byla spojena s okamžikem smrti i peklem. Ačkoli do pekelné říše odchází po smrti pouze duše, i zde se setkáváme s fyzickou bolestí v podobě například lámání kostí.

Velký problém v lidovém chápání byl i neočekávaný příchod smrti, který byl vnímán jako narušení stávajícího řádu. Problémem se jevil i v lyrických skladbách, kdy náhlá a nečekaná smrt mohla znamenat zatracení duše z důvodu nepřipravenosti na ní.

Smrt se pak v lyrických skladbách objevuje, jak se domnívám, jako osoba, jež nemůžeme spatřit, ale můžeme její přítomnost vycítit. Ve skutečnosti, že se jedná o osobu, mě utvrzují všechny skladby, které o ní hovoří sice v rozdílných barvách, ale společným rysem je popis její samostatné jednání. Vždyť pouze člověk může plánovat a samostatně uvažovat. O smrti se pak v textech hovoří jako o spravedlivé i nespravedlivé, všudypřítomné, vychytralé a definitivní.

Očistec se v mnou rozebíraných textech vůbec nevyskytoval. Nejčastěji bylo vyobrazováno peklo, které bylo spojeno s bolestí a utrpením. v lidových představách o pekle pak shledáváme stejné společné rysy, tedy utrpení, bolest a muka. Ráj byl v lyrických skladbách zmiňován jen okrajově a popisován byl v kladném tónu. Dochází tedy ke shodě mezi vyobrazením pekla a ráje s dobovým chápáním. Poslední soud byl v lidových představách prezentován vahou s dvěma miskami, kde člověk předloží soupis svých hříchů. Rovněž byl popsán i ve *Sporu duše s tělem*.

## Závěr

V českých lyrických skladbách 14. století a první poloviny 15. století můžeme smrt sledovat v několika podobách. Ačkoli zde není přítomný přímý popis smrti, jakožto osoby či zvířete, jednotlivé texty o ní v náznacích hovoří jako o samostatně jednající a přemýšlející bytost, která je všudypřítomná. Můžeme se tedy domnívat, že v lyrických skladbách vystupuje jako samotně jednající všudypřítomnost či jako osoba, kterou není možné lidským okem zahlédnout. Smrt je v textech velmi subjektivně popisována. Ačkoli se v několika textech vyskytuje v kladném světle, většina skladeb hovoří o smrti v negativním slova smyslu. To přisuzují strachu, který vyvolává v souvislosti s pekelnými muky a hříšnou duší autora. Smrti jsou přisouzeny i lidské vlastnosti. Těmi mám na mysli zákeřnost a nepředvídatelnost, na opačné straně spravedlnost, přemýšlivost a neúplatnost. Právě popis těchto charakterových vlastností mě utvrdil ve skutečnosti, že smrt je v lyrických skladbách prezentována jako nadpřirozená osoba. Vyobrazení smrti, jakožto osoby se shoduje s obecným chápáním smrti. Ta byla prezentovaná jako Smrtka s kosou nebo bytost.

Ve většině lyrických skladeb je smrt nevíтанá a obávaná. Odmítavý přístup není pouhou snahou potlačit smrt a její příchod z důvodu lpění na lidském životě, ačkoli i tento světský prvek shledáváme v jednom z textů. Smrt je nevíтанá a nežádoucí především z důvodu strachu, že jedince zaskočí nepřipraveného a v hříchu. Hřích by pak znamenal zatracení duše. Smrt je tedy přímo propojená s posmrtným světem, do kterého je zároveň branou. Odmítavý přístup ke smrti může souviset i se snahou prodloužit si lidskou existenci z důvodu očištění duše od hříchu. i v tomto ohledu se vyobrazení smrti shoduje s pozdně středověkou mentalitou lidí. Ve sledovaném období docházelo k jevu, kdy lidé lpěli na svém životě a to ze dvou důvodů. Prvním byla touha po spáse. Během lidské existence měl každý jedinec dostatek času na podniknutí takových činů, jenž jeho duši měly zajistit posmrtný život v ráji. Druhým důvodem byla, sice z počátku jen v ojedinělých případech, změna priorit člověka. Majetek a peníze v pozdním středověku přestali být vnímány, jako příčina nedostatečné péče o duši. Ovšem smrt je i v několika skladbách prezentovaná jako vítaná. Je vyobrazena jako jediná spravedlnost a řád světa.

Smrt byla doprovázena bolestí. Ta je v lyrických skladbách vyobrazena ve formě fyzické bolesti, jež je spojena s okamžikem smrti a posmrtným životem, především s peklem. s tím pak souvisí i bolest psychická, která je v textech vyobrazena častěji. Psychická bolest je výsledkem spáchaných hříchů, které vedou k zatracení duše, a se strachem ze zatracení duše. Strach je pak přítomen ve všech skladbách. Jeho příčinou jsou obavy z posmrtných muk.

i v lidovém chápání, jak je popsáno sekundární literaturou, věnující se středověké mentalitě obecně, jsou bolest a strach spojené především s posmrtnou bolestí duše.

Často objevovaným tématem lyrických textů je i hřích. Ten zachycují ve dvou podobách. v první je hřích vyobrazen v souvislosti s ukřižováním Ježíše Krista. Tato poprava je připisována lidstvu obecně a každý jedinec si po smrti tento hřích nese s sebou před Poslední soud. Jedná se o hřích, který nelze za lidského života nijak odčinit, a proto také v souvislosti s ním je v textu vyobrazen takřka existenční strach. Druhá forma hříchu se pak vztahuje ke každému člověku zvlášť. Jedná se o ojedinělé přečiny proti božím přikázáním, kterých se jedinec dopustí během života. Tyto hříchy je možné odčinit včasným pokáním a modlitbami. v lyrických textech se můžeme setkat i se skutečností, že umírající si je vědom možné pomoci ze strany své rodiny a přátel v podobě modlitby. Právě modlitby za spásu duše zemřelého byly častým jevem v pozdním středověku. Jednalo se o snahu zachránit blízkého z věčných muk. Hřích byl v lidové mentalitě spojen se zatracením duše. v mnou vybraných lyrických skladbách tedy dochází ke shodě s dobovými představami.

Hřích je tedy spojen i s pokáním a projevem lítosti. v lyrických skladbách je přítomna lítost jako upřímný lidský pocit, který je sice vyvolán i strachem, ale jedná se o upřímné pokání. Druhá forma lítosti v textech je v podobě sebelítosti. Ta je silným světským prvkem. Církev sebelítost neučila a nepodporovala. Jedná se tak o pudovou záležitost, kdy ze strachu o vlastní osobu, jedinec projevuje více lítosti nad sama sebou, než nad spáchanými hříchy. Církev sice učila věřící křesťany projevu lítosti, ale ne ve formě sebelítosti. Zde se tedy neseťkáváme se shodou lyrických skladeb s církevním učením.

Přítomnost posmrtného života v lyrických skladbách je spojena především s vyobrazením pekla. To je popisováno zásadně v negativním světle, je plné bolesti a utrpení. Lidská duše je sem odkázaná kvůli spáchaným hříchům a nedostatečnému pokání. Obraz ráje se v textech vyskytuje jen v krátké zmínce. Je popsán jako věčná radost a štěstí. Duše zde přebývají společně a radují se se samotným Bohem. Očistec není skladbami prezentován. Poslední soud se vyskytuje v detailním popisu jen v jediné skladbě. Je popsán jako prostor, v němž je umístěna váha. O osudu duše zde rozhoduje Kristus a Spravedlnost. Poslední soud je spojen snad s největším strachem. Zatímco duše v pekle má předem daný osud, Poslední soud je symbolem poslední naděje. Peklo a ráj se v lidových představách shoduje s prvky nalezenými v lyrických textech. Vyobrazení Posledního soudu se také téměř shoduje s lidovou představou. Jediný rozdíl shledávám ve skutečnosti, jak popsala sekundární literatura, že v dobové mentalitě lidí převládá názor, že čistá duše se Poslednímu soudu vyhne a půjde rovnou do nebeského království. Tento jev se ovšem v lyrických skladbách nevyskytuje.

## Summary

In my bachelor's essay I dealt with picturing of death in Czech lyrical poetry of the 14<sup>th</sup> century and the 1<sup>st</sup> half of the 15<sup>th</sup> century. Although it may seem to be quite a narrow and one-sided topic for the first sight, it is not like that at all. Besides lyrical poetry itself, I focused on people's mentality of the late medieval times and clerical doctrine, clerical dignitaries and their duties to the congregation and their souls as well.

Much like in other essays a lot of questions came out at the beginning of my writing. The main ones of them were the way of picturing death and the things related to it in lyrical structures and the picture of death in people's mentality, whereas in the conclusion I compared both of the parts and I stated up to what extent the elements found in the texts cohere with the mentality of that time.

Death in the lyrical structures I chose is pictured in a lot of forms and it is accompanied with positive feelings as well as with fear. Since I did not find particular picturing of death in any of the texts I assume that it is presented as a person. My assumption is affirmed by the description of its character properties. Death is characterized as ruthless, unbribable, malicious, thoughtful and fair-minded. After all, only a human is able to do things deliberately and think about his or her acting. Thus, in my opinion, death objects as an abstract person in the lyrical structures. And this fact then becomes evident in people's mentality as well.

Along with the picture of death as a person I also focused my attention to the question of fear, sin and pity. All of these three elements in the lyrical structures are associated with hell and destruction of soul, which is an identical view-point that we find even in the secondary literature dealing with the mentality and clerical doctrine of the late medieval times. I find the only, but a crucial difference in the picturing of pity. Pity in the lyrical structures is in the form of self-pity and it is quite a non-clerical element which was not taught by the clerical doctrine.

The last observed thing was picturing of the after-life, which was in the lyrical structures presented particularly in connection with hell. Hell was black and full of excruciation. The description of Eden is provided in a small number of texts and it is associated with the feelings of happiness and love. Purgatory is not pictured in the lyrical structures at all. Only one structure comes with the presentation of the Great Assize where there is a scale, Jesus and Justice. The interpretation of the after-life in the lyrical structures is fully identified with the mentality of those times.

## Literatura

### Primární literatura

JAKOBSON, Roman. *Spor duše s tělem, O nebezpečném času smrti: s úvodní studií Romana Jakobsona*. 2. vydání. Praha, nakladatelství BB art, 2002. ISBN 80-7257-743-3.

LEHÁR, Jan. *Česká středověká lyrika*. 1. vydání. Praha, nakladatelství Vyšehrad, 1990. ISBN 80-7021-015-X.

PATERA, Adolf. *Hradecký rukopis*. Vydání neuvedeno. Praha, vydala Matice Česká, 1881. ISBN neuvedeno

VILIKOVSKÝ, Jan. *Staročeská lyrika*. 2. vydání. Praha, nakladatelství Melantrich, 1940. ISBN neuvedeno.

### Sekundární literatura

ARIÉS, Philippe. *Dějiny smrti: Díl 1.: Doba ležicích*. 1. vydání. Praha, nakladatelství Argo, 2000. ISBN 80-7203-286-0.

BARTOŠ, Josef – KOVÁŘOVÁ, Stanislava – TRAPL, Miloš. *Osobnosti českých dějin*. 2. vydání. Olomouc, nakladatelství ALDA, 2005. ISBN 80-85600-94-3.

BOBKOVÁ, Lenka – BARTLOVÁ, Milena. *Velké dějiny zemí Koruny české: díl IV.b*. 1. vydání. Praha, nakladatelství Paseka, 2003. ISBN 80-7185-551-0.

BULISOVÁ, Jiřina. *Ottova všeobecná encyklopedie: ve dvou svazcích: A-L*. 1. vydání. Praha, Ottovo nakladatelství, 2003. ISBN 80-7181-938.

BURKE, Peter. *Lidová kultura v raně novověké Evropě*. 1. vydání. Praha, nakladatelství Argo, 2005. ISBN 80-7203-638-6.

CULLER, Jonathan. *Krátký úvod do literární teorie*. 1. vydání. Praha, nakladatelství Host, 2002. ISBN 80-7294-070-8.

CUŘÍN, František. *Vývoj českého jazyka a dialektologie*. 1. vydání. Praha, nakladatelství SPN, 1964. ISBN neuvedeno.

ČORNEJ, Petr. *Velké dějiny zemí Koruny české: V. díl*. Praha, nakladatelství Paseka, 2000. ISBN 80-7185-296-1.

ČORNEJ, Petr- POKORNÝ, Jiří. *Dějiny českých zemí do roku 2000 ve zkratce*. Praha, nakladatelství Práh, 2000. ISBN 80-7252-026-1.



- DAVIES, Douglas J. *Stručné dějiny smrti*. 1. vydání. Praha, nakladatelství Volvox Globator, 2007. ISBN 978-80-7207-628-4
- FIALOVÁ, Ludmila – HORSKÁ, Pavla – KUČERA, Milan. *Dějiny obyvatelstva českých zemí*. 1. vydání. Ostrava, nakladatelství Mladá Fronta, 1998. ISBN 80-204-0720-0.
- HAVRÁNEK, Bohuslav - HRABÁK, Josef. *Výbor z české literatury od počátku po dobu Husovu*. 1. vydání. Praha, nakladatelství Československá akademie věd, 1957. ISBN neuvedeno.
- HRABÁK, Josef. *Tisíc let české poezie: I. Stará česká poezie*. 1. vydání. Praha, nakladatelství Československý spisovatel, 1974. ISBN neuvedeno
- HRABÁK, Josef - JEŘÁBEK, Dušan - TICHÁ, Zdeňka. *Průvodce po dějinách české literatury*. 1. vydání. Praha, nakladatelství Orbis, 1976. ISBN neuvedeno.
- JACQUES, Le Goff – SCHMITT, Jean- Claude. *Encyklopedie středověku*. 1. vydání. Praha, nakladatelství Vyšehrad, 2008. ISBN 978-80-7021-917-1.
- JAKOBSON, Roman. *Poetická funkce*. 1. vydání. Jinočany, nakladatelství H&H, 1995. ISBN 80-85787-83-0.
- JAKOBSON, Roman. *Spor duše s tělem, O nebezpečném času smrti: s úvodní studií Romana Jakobsna*. 2. vydání. Brno, nakladatelství Versus, 2002. ISBN 80-7257-743-3.
- KADLEC, Jaroslav. *Dějiny katolické církve II*. 3. vydání. Olomouc, nakladatelství Univerzity Palackého v Olomouci, 1993. ISBN 80-7067-285-4.
- LEHÁR, Jan. *Česká středověká lyrika*. 1. vydání. Praha, nakladatelství Vyšehrad, 1990. ISBN 80-7021-015-X.
- LEHÁR, Jan a kol. *Česká literatura od počátku k dnešku*. 2. vydání. Praha, nakladatelství Lidové noviny, 2008. ISBN 978-80-7106-963-8.
- MEZNÍK, Jaroslav. *Lucemburská Morava, 1310-1423*. Praha, nakladatelství Lidové noviny, 2001. ISBN 80-7106-363-0.
- NAVRÁTILOVÁ, Alexandra. *Narození a smrt v české lidové kultuře*. 1. vydání. Praha, nakladatelství Vyšehrad, 2004. ISBN 80-7021-397-3.
- NOVÁK, Arne. *Dějiny českého písemnictví*. 3. vydání. Praha, nakladatelství Brána s.r.o., 1994. ISBN 80-901783-0-8.
- OHLER, Norbert. *Umírání a smrt ve středověku*. 1. vydání. Jinočany, nakladatelství H&H, 2001. ISBN 80-86022-69-2.
- RAPP, Francis. *Církev a náboženský život západu: Na sklonku středověku*. 1. vydání. Brno, centrum pro studium demokracie a kultury, 1996. ISBN 80-85959-15-1.

SOUKUP, Pavel. *Reformní kazatelství a Jakoubek ze Stříbra*. 1. vydání. Praha, nakladatelství Filosofia, 2011. ISBN 978-80-7007-359-9.

ŠKARKA, Antonín. *Půl tisíciletí českého písemnictví*. 1. vydání. Praha, nakladatelství Odeon, 1986. ISBN nevedeno.

VEČERKA, Radoslav. *Staroslověnština v kontextu slovanských jazyků*. 1. vydání. Olomouc, vydala Univerzita Palackého v Olomouci, 2006. ISBN 80-244-0889-9.

VILIKOVSKÝ, Jan. *Staročeská lyrika*. 2. vydání. Praha, nakladatelství Melantrich, 1940. ISBN nevedeno.

VILIKOVSKÝ, Jan. *Písemnictví českého středověku*. 1. vydání. Praha, nakladatelství Universum, 1948. ISBN nevedeno.

VOVELLE, Michel. *Idéologies et Mentalités*. Paris, Maspero, 1982. ISBN nevedeno